

De tijd dringt!

In *ESB* van 8 november jl. nam ik het de Nederlandse politieke partijen kwalijk dat zij nalaten concrete politieke doelstellingen te formuleren 1). Omdat ook zonder die doelstellingen het land geregeerd moet worden, hebben de technocraten de gelegenheid hun ideeën te verwezenlijken. Onder die technocraten rekende ik ook de economen die, omdat het welvaartsstreven van de mens moeilijk te kwantificeren is, gemakkelijk politieke waarde-oordelen in de objectief bedoelde economische analyses laten door-dringen.

Eigenlijk was deze kritiek op Nederlands politieke partijen niet geheel terecht. Uiteindelijk worden deze partijen gevormd door groepen belangstellende kiezers. Van een volk dat met zijn problemen geen raad weet, kunnen we niet verwachten dat het politieke partijen opricht die voor elk probleem een ondubbelzinnige oplossing hebben. De onduidelijkheid in de politiek is een voorbeeld van het „kip-en-ei-probleem”.

De uitslag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer is voor de practici, die de huidige maatschappijproblemen moeten oplossen, teleurstellend. Hoewel er voor Nederlandse begrippen tamelijk forse verschuivingen optraden binnen het parlement, is het onduidelijk wat de Nederlandse kiezers vinden van de loon- en prijspolitiek, de inkomensverdeling, de werkgelegenheid, de economische groei en de ruimtelijke ordening. Het is wel duidelijk dat zowel de PvdA (met PPR) als de VVD zich erop kunnen beroepen dat hun visies in de komende regeringsperiode bij het kiezersvolk de voorkeur verdienen. Deze tegenstrijdige visies kregen echter geen absolute meerderheid.

Er bestaat bij de politici de gewoonte de voorkeur van de kiezers af te leiden uit de verschuivingen tussen de kamerfracties en niet uit de omvang van die fracties. Dit heeft tot gevolg dat het beleid dreigt te worden bepaald door de zwevende kiezers, die helemaal niet weten wat er moet gaan gebeuren. De verkiezingscampagnes worden dan ook gericht op de zwevende kiezers, die niet door intellectuele beschouwingen, maar door geraffineerde reclameteksten worden gelokt. We mogen overigens niet beweren dat de kiezers die niet zweven ondubbelzinnige opvattingen hebben.

Het gevolg van het vorenstaande is dat uit de verkiezingen niet is gebleken wat er straks moet gebeuren. Er wacht ons een langdurige kabinetsformatie, waardoor de oplossing van maatschappijproblemen op de lange baan wordt geschoven.

In *ESB* van 8 november schreef ik dat er in de politiek behoefte is aan een methode als de kosten-batenanalyse in de economie. Het is opvallend dat politicologen hier nauwelijks aandacht aan besteden. Zij besteden vrijwel al hun krachten aan het opstellen van verkiezingsprognoses en aan het analyseren van het verkiezingsgedrag. Op deze wijze dreigt de politicologie een aanhangsel van de theoretische statistiek te worden.

De politieke wetenschapper dient zich in te zetten bij de voorlichting en de analyse van de politieke programma's. Bij deze analyse dienen de doeleinden van de politieke partijen te worden geconcretiseerd. Tevens dienen de middelen te worden aangegeven ter bereiking van deze doeleinden. Het zou ideaal zijn indien per partij de middelen en doeleinden zoveel mogelijk worden gekwantificeerd. Alleen op deze wijze is een ideale welzijnsfunctie te construeren die de volksvertegenwoordigers mogen optimaliseren.

Een andere vorm van analyse die meer kwantitatieve mogelijkheden geeft, is een exogene politieke doelstelling formuleren en nagaan in hoeverre de partijen zich hiermee kunnen verenigen. Een eerste aanzet hiertoe werd vlak voor de verkiezingen gegeven door de Vereniging Milieudefensie, die voor een actief milieubeleid een aantal stellingen formuleerde 2). Door de antwoorden van de politieke partijen op deze stellingen te wegen, kon een rangorde worden aangegeven van politieke partijen, die het dichtst bij de doelstellingen van de Vereniging Milieudefensie staan.

De huidige maatschappijproblemen, die grotendeels van economische aard zijn, rechtvaardigen bovenstaande politieke bespiegelingen; de tijd dringt!

L.H.

1) Politiek in *ESB*, blz. 1057.

2) *Milieudefensie*, 5 november 1972, blz. 3 t/m 11.

Inhoud

De tijd dringt!	1157
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i> Onthechting	1159
<i>Prof. Dr. W. Albeda:</i> Vakvereniging en onderneming	1160
<i>Dr. J. D. de Haan:</i> Internationale samenwerking op wetenschappelijk en technologisch gebied	1166
<i>Dr. M. C. Tideman:</i> Amerikaans reisverkeer structureel gewijzigd	1170
Notitie Verdient gij evenveel als gij verdient?	1171
Toets op taak Rede en metafysica in de uitgavendiscussie, door Drs. R. M. de Haan ...	1172
Boekbespreking Macmillan Studies in Economics, door Drs. A. Ketting	1173
Ontvangen publikaties	1176
Rectificatie en aanvulling	1177

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.*

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: *in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).*

Betaling: *Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten).*
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: *N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

Onthechting

Een empirische wetenschap als de economie en haar beoefenaars moeten geëngageerd (betrokken) zijn bij de actuele problemen. Dat eist de mode van deze tijd. Onthechting (distantie) staat niet hoog meer aangeschreven.

In het volgende zal worden getracht, enig verweer tegen deze thans populaire zienswijze in te brengen. De bedoeling is daarbij niet, haar voor de volle honderd procent te verwerpen. Het gaat er alleen om, ook de keerzijde naar voren te halen en te wijzen op de betrekkelijkheid van betrokkenheid. Omdat het veeleer losse gedachten rond een bepaald thema zijn dan een betoog uit één stuk, zal worden volstaan met een puntsgewijze vermelding van de gevoelde bezwaren. In het eerste gedeelte gaat het vooral over enkele algemene gezichtspunten en in het tweede gedeelte zullen enige consequenties in de praktische sfeer worden vermeld.

1. De mode van de dag hinkt veelal op twee moeilijk te verzoenen gedachten, waar zij enerzijds pleit voor betrokkenheid en anderzijds tegen inkapseling van wetenschapsbeoefenaars. De ervaring leert namelijk dat juist ingekapselde beoefenaars van de economie doorgaans sterk betrokken zijn bij de problemen van de werkelijkheid. Zij worden op die problemen gebonden door de belangengroep of de ideologie waarbinnen zij zijn ingekapseld. Die inkapseling is het grote gevaar van betrokkenheid.

Het is van belang dat er daar tegenover vrij zwevende wetenschapsbeoefenaars zijn die dermate onthecht zijn dat zij alles kritisch bezien. Zij hebben alleen argumenten, maar geen macht. In hun isolement ligt hun kracht.

2. Is betrokkenheid toch niet van zo grote betekenis dat we de inkapseling maar op de koop toe moeten nemen? Die zienswijze kan wel worden verdedigd, maar als daaruit wordt geconcludeerd dat betrokkenheid meer dan thans het geval is moet worden

bevorderd, gaat zij te ver. Betrokkenheid is, wat de beoefening van de economie betreft, namelijk wel gegarandeerd. De werkelijkheid zelf vormt zulk een grote uitdaging en er zijn zoveel economen met hun neus op de feitelijke problemen gebonden dat hier geen moeilijkheid ligt. Maar wat niet gegarandeerd is, is de kritische distantie waarbij men los van alle bindingen, alleen maar uit is op waarheid. Daarom moet niet de betrokkenheid worden bevorderd, maar juist de onthechting. Het gevaar is te grote en niet te kleine betrokkenheid.

3. Het voorgaande betekent geen pleidooi voor de terugkeer van een bespiegelende, axiomatische economie. Deze was kenmerkend voor de periode van onvolwassenheid van deze wetenschap, die we thans wel hebben overwonnen. Wel gaat het om ruimte voor fundamenteel economisch denken, dat op den duur bevruchtend zal inwerken op het toegepaste denken.

4. Als alles opgaat in betrokkenheid en als we de daarmee gepaard gaande inkapseling op de koop toe nemen, lopen we steeds meer het gevaar dat de topfiguren van de belangengroepen uitgroeien tot leiders die aan hun macht ook nog het aureool van de wetenschap toevoegen. De corporatieve staat en de mandarijnenstaat vinden elkaar. De ervaring leert dat de kroonleden van de Sociaal-Economische Raad, die als het goed is de rol van onthechten spelen, onvoldoende tegenwicht vormen tegen de geëngageerden. Bovendien gaat men als het er op aankomt met het bedisselen verder in de Stichting van de Arbeid of op andere bilaterale wijze, waar de onthechten geen deel aan hebben en waar de regering alleen het platform voor het bekostoven levert.

5. Op deze wijze kan de democratie gemakkelijk worden uitgehold door feitelijke omzeiling van het parlement. Ook het parlement gaat echter niet vrijuit bij het vermijden van alles wat de

kritische zin kan aantasten. De parlementsleden zouden eigenlijk — althans zolang er geen verkiezing voor de deur staat — vrij moeten staan tegenover alles wat zich aan pressie aandient. Maar ook daar wordt dikwijls zozeer gehecht aan betrokkenheid dat men allerlei deskundigheid tracht binnen te halen. Daar de deskundigen dikwijls ook de ingekapselden zijn, staat ook het parlement lang niet altijd vrij tegenover de te nemen beslissingen. Men kan zich daarom afvragen of het zin heeft, deskundigen aan het parlement ter beschikking te stellen vanuit het ambtelijke apparaat, die dus los staan én van politieke partijen én van belangengroepen. Waarom is het Centraal Planbureau, dat in feite reeds fungeert als research-orgaan van de SER, niet tevens het research-orgaan van het parlement? Ad hoc gebeurt dit ook nu wel eens. Het zou meer systematisch kunnen worden gedaan.

6. Moeten de universiteiten meer geëngageerd worden? In het algemeen niet. Laten we veeleer blij zijn dat we hier nog een stuk vrij zwevende intelligentie hebben die zich, los van alles, kritisch kan opstellen tegenover alles. Wij hebben dit hard nodig. Onze samenleving gaat niet zozeer gebukt onder een te weinig, maar onder een teveel aan betrokkenheid.

7. Voor alle zekerheid en wellicht ten overvloede zij nogmaals vermeld dat in de hiervóór weergegeven gedachtegang betrokkenheid en onthechting beide nodig worden geacht. Van deze beide verkeert alleen de onthechting in het nauw. Vandaar dit pleidooi voor vrije, kritische, fundamentele, objectieve beoefening van de wetenschap in het algemeen en van de economie in het bijzonder.

Vakvereniging en onderneming*

PROF. DR. W. ALBEDA

Zolang de moderne industrie bestaat, bestaat de problematiek van de relatie tussen de vakvereniging en de onderneming. De onderneming is het gespecialiseerde orgaan voor de produktie. Mensen werken in de onderneming samen met een zeer zakelijke doelstelling: samen produceren van goederen en/of diensten. Die produktie moet economisch verantwoord zijn. Het geïnvesteerde kapitaal moet rendabel zijn, de gebruikte arbeid moet betaald kunnen worden. Zonder een rendabele produktie ontvalt aan de samenleving de economische basis.

De vakvereniging organiseert degenen, die als werknemers deelnemen aan het produktieproces. Zij pretendeert noodzakelijk te zijn als economische organisatie, die de voorwaarden, waaronder de werknemer zijn arbeid verricht, in overleg met de werkgever(s) vaststelt. Maar het is duidelijk, dat die arbeidsvoorwaarden enerzijds voorwaarden vormen voor het wél functioneren van de onderneming, anderzijds het resultaat van dat functioneren vormen. Daarmede is de vakvereniging een organisatie, die alle belang heeft bij het goed functioneren van de onderneming.

Daarmede schijnen de voorwaarden van een harmonieuze samenwerking wel voor ons te liggen. Een samenleving die niet zonder produktie kan, mensen die arbeid nodig hebben voor hun levensonderhoud, maar ook omdat arbeid een belangrijke mogelijkheid voor zelfontplooiing inhoudt. Waarom dan al die problemen rond de plaats van de werknemer in de onderneming? Die problemen hangen samen met de ingewikkeldheid van de arbeidsverhoudingen in een industriële maatschappij. De industriële maatschappij kan slechts functioneren bij een hoge graad van participatie der bevolking in het arbeidsproces. Deze doelstelling wordt binnen ons economische stelsel verwezenlijkt door de druk van het arbeidsethos en door de koppeling van arbeid en inkomen. Daarmede wordt de arbeidsverhouding tegelijkertijd een ruilverhouding (arbeid tegen inkomen) en een gezagsverhouding. Het samenwerken van grote aantallen mensen wordt door een hiërarchie geconditioneerd en mogelijk gemaakt.

De moderne arbeid geschiedt dus in een gezagsverhouding tegen een beloning. Bovendien is er een steeds verdergaande arbeidsverdeling. Die arbeidsverdeling maakt het mogelijk, dat veel mensen een baan kunnen vinden overeenkomstig hun capaciteiten. Maar in vele gevallen leidt zij ook tot eentonige arbeid, die niet op alle capaciteiten een beroep doet, die weinig mogelijkheden geeft tot zelfontplooiing en waarbij het inkomen de enige factor wordt, die die arbeid zin geeft.

Juist in dit dualistische karakter van het arbeidscontract schuilt dus de oorzaak van de gecompliceerdheid van de arbeidsverhouding zelf, en van de relatie tussen de vakvereniging, die niet alleen economische arbeidsmarktorganisatie is (kartel voor arbeid, stellen economisten wel eens), maar ook oppositie in een politiek systeem. Daarnaast kan men in de onderneming ook een sociaal systeem zien. De onderneming is ook een verband, waarin mensen met behulp van allerlei apparatuur samenwerken om goederen of diensten te produceren, en daarbij voor zichzelf en voor degenen, die hun kapitaal ter beschikking stellen voor dit samenwerkingsverband, een inkomen trachten te verwerven.

De relatie tussen de onderneming, de werknemer en de vakvereniging is dus veelzijdig. Het is een economische ruilverhouding, een politieke gezagsverhouding en een sociale samenwerkingsverhouding. Zowel de ruilverhouding als de sociale verhouding worden in sterke mate beïnvloed door de machtsverhoudingen in de samenleving als een geheel, op de lokale arbeidsmarkt en in de lokale gemeenschap. Het is de betekenis van deze machtsfactor, die heeft geleid tot het ontstaan en voortbestaan van de vakverenigingen. Door het optreden van de vakvereniging wordt vermeden, dat de werknemers elk individueel tegenover de werkgevers komen te staan. Er vindt een structurering plaats van de ruilverhouding en een poging wordt ondernomen de machtsrelatie in evenwicht te brengen. Omdat de relatie tussen de onderneming en de werknemers gecompliceerd is, is ook de relatie tussen de vakvereniging en de onderneming gecompliceerd. Juist omdat het hierbij gaat om meer dan alleen maar een economische verhouding kan men zeggen, dat we hier te maken hebben met een sociaal systeem, dat in sterke mate onderhevig is aan invloeden uit de economische en politieke, maar ook met elementen uit de technische sfeer.

Het systeem der arbeidsverhoudingen

Aan de Amerikaanse schrijver Dunlop danken wij de benadering der arbeidsverhouding als een sociaal systeem. Dunlop ziet in de arbeidsverhouding een drietal handelende partijen: werkgevers, werknemers en overheid. Deze groepen ontwikkelen onderlinge relaties op drieërlei niveau: nl. dat van de onderneming, dat

* Dit artikel is het referaat, gehouden door de auteur, op 1 juni 1972 voor de Algemene Werkgevers Vereniging.

van de bedrijfstak en van de natie. Hij stelt, dat zo'n systeem wordt samengebonden door een „common ideology”. Mensen kunnen niet samenleven en samenwerken wanneer er niet een minimum aan congruentie en onderlinge afstemming is in de opvattingen bij de samenwerkende partijen over de rol van ieder en over de manier van functioneren van de arbeidsorganisatie als een geheel.

Het systeem kan worden gezien als een afzonderlijk subsysteem van de samenleving, maar het is duidelijk, dat veranderingen in de samenleving als een geheel, zoals een andere gezagsopvatting, andere verhouding op de arbeidsmarkt of een ontwikkeling in de technologie het systeem in sterke mate kunnen beïnvloeden. Zulke ontwikkelingen zullen de verhoudingen binnen het systeem veranderen en daarmee de „output” van het systeem. Die output is in essentie het stelsel van *regels* voor de arbeidsverhouding. Bij die regels kan dan weer onderscheid worden gemaakt tussen materiële regels, waarin vastgelegd welke de rechten en de plichten zijn van werkgever en werknemers, en de procedure-regels, waarin wordt vastgelegd hoe die materiële regels worden veranderd. Zulke regels kunnen schriftelijk worden vastgelegd, of mondeling worden overeengekomen en bestaan soms eenvoudig als traditie, nooit vastgelegde gedragsregels, waaraan ieder zich houdt uit gewoonte.

Men kan het gehele bedrijfsleven zien als zo'n systeem, dat dan overheid, werkgevers- en werknemersorganisaties omvat en alle instituten, die daaromheen gebouwd zijn zoals SER en Stichting van de Arbeid. Men kan ook de relatie van één onderneming met de vakbonden, waarin het personeel zich organiseert, als zo'n systeem bezien. In het Nederlandse systeem van arbeidsverhoudingen is er lange tijd slechts weinig ruimte geweest voor de ontwikkeling van een zelfstandig systeem van arbeidsverhoudingen op het niveau van de onderneming. In vele gevallen was men slechts gebonden aan het arbeidsrecht, dat geldt voor het gehele bedrijfsleven en aan de CAO, die voor de gehele bedrijfstak bindend is. In zulke gevallen beperkt de relatie vakvereniging-onderneming zich tot een incidenteel bezoek van een districtsbestuurder in geval van een onenigheid over de toepassing der regels, zoals die zijn voortgekomen uit de hand van de wetgever of zoals ze resulteren uit de CAO-onderhandelingen.

Het gehele systeem van regels voor de arbeidsverhouding binnen de onderneming ontstaat dan eigenlijk buiten de betrokken onderneming om. Slechts als lid van een werkgeversorganisatie is de werkgever erbij betrokken. Slechts als vakbondslid de werknemer. En niet altijd behoeft zo'n lidmaatschap een intensieve band te impliceren.

Het is natuurlijk geen toeval, dat in Nederland een zo'n groot deel van de regels, waardoor de arbeidsverhouding wordt bepaald, buiten de individuele onderneming om wordt vastgesteld. Men kan verschillende factoren noemen, die voor de relatieve centralisatie van ons stelsel van arbeidsverhoudingen verantwoordelijk zijn.

1. In de tijd dat de Nederlandse vakverenigingen hun entree maakten in het bedrijfsleven, waren de vakverenigingen zwak en in sterke mate onderling verdeeld. Die verdeeldheid was vooral op het niveau van de individuele onderneming een nadeel.

2. De relatieve zwakte van de vakverenigingen wordt nog geaccentueerd door de blijvende hoge werkloos-

BETALING ABONNEMENTSGELD EN LEDEN-CONTRIBUTIE 1973

In verband met de automatisering van onze abonnee- en ledenadministratie per 1 januari 1973 verzoeken wij u dringend geen abonneementsgeld en contributie te willen overmaken alvorens u daarvoor een giro-acceptkaart van ons hebt ontvangen. U steunt onze poging tot kostenvermindering, indien u alleen betaalt via de giro-acceptkaart welke wij u medio januari 1973 zullen toezenden.

Directeuren NEI

heid in de gehele periode tussen de twee wereldoorlogen. Voor onderhandelingen over de loonshoogte is dat, van vakverenigingsstandpunt bezien, een ernstig nadeel. De concurrentie tussen de werkgevers dringt de lonen omlaag. Elk contract op het niveau van een onderneming afgesloten, wordt door de aanwezigheid van werklozen, die bij andere bedrijven tegen lagere lonen zouden willen werken, bedreigd. Door onderbidding van werkloze werknemers, zou een ondernemingscontract zijn gehele betekenis kunnen verliezen. Vandaar dat men van vakbondszijde ging streven naar bedrijfstak-CAO's.

3. De relatief geringe omvang van de meeste Nederlandse ondernemingen werkte in dezelfde richting.

4. Tenslotte kan worden gewezen op de ideologische component. Zowel in de socialistische als in de christelijke vakbeweging bestond er lang een ideologische voorkeur voor een landelijk contract. De christelijke vakbeweging streefde naar medezeggenschap via de bedrijfsorganisatie. De bedrijfsorganisatie bouwde vooral op de bedrijfstak-CAO en zag de bedrijfstak als een gemeenschap, waarvoor een gemeenschapsbestuur moest worden gecreëerd.

Voor de socialistische vakbeweging was lange tijd nationalisatie het lichtend ideaal. Het is duidelijk dat ook de nationalisatie (zolang men dacht aan het in staatshanden brengen van het gehele productieapparaat) op het niveau der bedrijfstak moest worden gerealiseerd.

In de naoorlogse fase vonden beide benaderingen elkaar in de pbo, die ook weer de nadruk legde op de bedrijfstak. Maar inmiddels waren de omstandigheden reeds gewijzigd. In plaats van relatief zwakke en verdeelde vakverenigingen waren er relatief sterke en nauw samenwerkende organisaties gekomen. In plaats van permanente werkloosheid kwam er een bijna permanente overspanning van de arbeidsmarkt. Tenslotte nam de gemiddelde bedrijfsgrootte toe.

Toch zette de tendentie tot centralisatie der arbeidsverhoudingen door. Aanvankelijk nam het aantal ondernemings-CAO's nog af, maar er zijn aanwijzingen, dat dit proces sinds het midden der jaren zestig tot staan is gebracht. Er is een lichte neiging te bespeuren tot het ontwikkelen van meer ondernemings-CAO's. Maar wat belangrijker is, er is een veel grotere belangstelling aan het komen voor wat er gebeurt in de individuele onderneming. Het onderzoek van Buiters, Wallenburg en Poppe, in gang gezet binnen de toenmalige ANMB, openbaarde wat velen reeds bevroeden, dat de afwezigheid van de vakverenigingen op het niveau van de „shopfloor”, voor de werknemers, georganiseerde zowel als ongeorganiseerde, een feit was,

waar men zich bij had neergelegd. Men verwachtte „on the shopfloor” geen vakbondsactiviteit en zag ook niet in wat de vakbeweging op dat niveau zou kunnen doen. Dit betekent, dat de Nederlandse vakbeweging dáár afwezig was, waar haar aanwezigheid het duidelijkst de werknemer zou kunnen aanspreken. Het betekent, dat de vakverenigingen van haar leden verwachtten, dat zij lid werden van een organisatie, die zijn werk doet op bedrijfstaks- en landelijk niveau. De resultaten van dat werk zijn moeilijk zichtbaar en vallen bovendien zowel georganiseerd als ongeorganiseerd zonder onderscheid in de schoot.

Kortom: de vakverenigingen opereren op een te hoog niveau, vragen participatie van hun leden op een te hoog niveau, terwijl de vruchten van hun arbeid aan iedereen ten goede komen. Het is geen wonder, dat onder zulke omstandigheden niet slechts de participatiegraad der leden in hun vakvereniging laag is, maar bovendien de voordelen van het lidmaatschap veel werknemers nauwelijks aanspreken, met als gevolg een lage organisatiegraad. In het latere rapport *Vakbeweging en onderneming* trok de ANMB de conclusies uit dit onderzoek. In dit rapport wordt immers de presentie van de vakbeweging op het niveau van de onderneming aan de orde gesteld; het is gevaarlijk voor de positie van de vakbeweging, wanneer zij niet aanwezig is op de plaats waar de werknemers hun arbeid verrichten. Maar bovendien: het is gevaarlijk voor werknemers indien zij, binnen de onderneming, de directe bescherming die de vakvereniging kan bieden, moeten missen. De onderneming wordt eenzijdig vanuit economische en technische maatstaven geleid. Daarmee kan de sociale component, de menselijkheid, in gevaar komen. Het is wezenlijk voor de vakbeweging, dat zij in actie komt; waar dit laatste het geval is. Vanuit dit gezichtspunt ontwikkelde de ANMB de conceptie van het bedrijvenwerk, een nieuwe vorm van vakbondsarbeid binnen de onderneming, een blijvende oppositie tegenover de ondernemingsleiding binnen de poorten van de onderneming.

In de beide andere organisaties in de metaalindustrie werden soortgelijke gedachten gelanceerd. Tijdens het driejaarlijkse congres van St. Eloy van 1964 werd „een blauwdruk” ontvouwd voor de nieuwe bondsactiviteiten. Uitgangspunt moest zijn: „dat de bond bij de vermenschlijking van de werksituatie een taak heeft”. De bond is „min of meer weggegroeid uit de onderneming. In zekere zin zal de weg terug naar het bedrijf moeten worden gegaan om de emancipatie van de werknemer te voltooien”.

Kreeg men uit de ANMB-rapporten aanvankelijk de indruk van een zekere tegenstelling tussen Ondernemingsraad en bedrijvenwerk, in de rapporten van St. Eloy en de CMB heeft men getracht deze tegenstelling zo duidelijk mogelijk te vermijden. In de CMB-brochure *Wat is bedrijvenwerk?* uit 1965 wordt gesteld:

„De o.r. heeft tot taak, naar vermogen bij te dragen tot een zo goed mogelijk functioneren van de onderneming. Met het bedrijvenwerk beogen wij, dat de leden gaan meedenken en meespreken over het beleid dat de bond denkt te voeren m.b.t. hun arbeidssituatie in de onderneming, waarin zij werken. Naar onze mening is er dan ook geen sprake van dat t.g.v. het bedrijvenwerk het werk van de o.r. wordt uitgehold. Integendeel, juist door het bedrijvenwerk willen wij het werk van de o.r. stimuleren en activeren”.

Men kan de huidige fase in de Nederlandse arbeidsverhoudingen karakteriseren als een fase waarin

er een duidelijke *decentralisatie* is te constateren in het landelijke systeem van arbeidsverhoudingen. Met de systeembenadering van Dunlop kan worden verklaard waarom dit zo is. Men kan een hele reeks factoren noemen, die ertoe hebben geleid, dat er een einde kwam aan de traditioneel sterke centralisatie van ons systeem.

De economische component:

1. Het effect van de volledige werkgelegenheid. Niet langer behoeven vakverenigingen te vrezen, dat concurrentie tussen werknemers onderling en tussen werkgevers onderling de lonen zou drukken. Het omgekeerde is het geval. Was het, bij een arbeidsmarkt met werkloosheid, voordelig, om een grote onderhandelingsseenheid te hebben (om de concurrentie uit te sluiten), bij een overspannen arbeidsmarkt is het, voor de werknemers althans, voordelig een kleine onderhandelingsseenheid te hebben.
2. De ontwikkeling der EG ondermijnde de sterk ge-centraliseerde loonpolitiek.

De technische component: door de ontwikkeling der technologie ontstaan grotere ondernemingen. Bovendien vervaagt het begrip „bedrijfstak”. Het krijgt in vele gevallen minder zin om per bedrijfstak te onderhandelen.

De politieke component: de volledige werkgelegenheid verplaatst de macht op de arbeidsmarkt van de werkgevers naar de werknemers. Dit geeft de vakvereniging grotere kansen t.o.v. de onderneming. Bovendien verplaatst de macht zich binnen de vakvereniging van de top naar de basis¹⁾. Werknemers merken, dat zij op de lokale arbeidsmarkt onmiddellijke resultaten kunnen boeken door harde acties. De vakverenigingen worden geconfronteerd door een meer eisende groep van leden, die aan de basis meer van hen verwachten. Maar van bijzonder grote betekenis is, wat er gebeurt t.a.v.

De ideologische component: de opkomende ideologie in de samenleving is die van de directe democratie, die de macht wil brengen naar de basis. Men vindt deze ideologie niet alleen maar in de discussie over de arbeidsverhoudingen. Er is een soort culturele revolutie aan de gang, waarbij overal het zelfbestuur door alle betrokkenen als ideaal tegenbeeld wordt gezien van hiërarchische structuren, waarin door weinige deskundigen de dienst wordt uitgemaakt. Deze ideologie heeft voor de arbeidsverhoudingen een duidelijke implicatie. Als groepen werknemers macht krijgen op de lokale arbeidsmarkt, zegt die ideologie, dat ze die macht ook behoren te gebruiken.

Decentralisatie der arbeidsverhoudingen

Het Nederlandse systeem van arbeidsverhoudingen wordt dus vandaag geconfronteerd door een tendentie tot decentralisatie. Dat wil niet zeggen, dat de traditie der centralisatie geheel verlaten is. Bij spanningen, bij dreigende of reeds uitgebroken conflicten treedt de Stichting van de Arbeid of de SER in werking. Centralisatie en decentralisatie zijn dan ook geen alternatieven. Men kan, afhankelijk van de materie waarover het gaat, het ene punt op een hoog niveau en het andere op een laag niveau aanvatten. Men zou dus

¹⁾ *La crise des relations industrielles en Europe*, Uitgave College van Europa, Brugge.

kunnen spreken van een verschuiving van het zwaartepunt der onderhandelingen naar de basis, met behoud van het gebruik, dat op sommige punten centrale afspraken worden gemaakt. Recente voorbeelden daarvan zijn: de afspraak over de matiging in 1972, het akkoord over de sociale programmering van april 1972 en het centraal akkoord voor 1973.

Maar tegelijkertijd zien we de neiging tot het verplaatsen der onderhandelingen. Er komen meer ondernemings-CAO's. Bovendien is er de bepaling in de CAO-grootmetaal, dat er per onderneming overleg kan worden gevoerd over aanvullende arbeidsvoorwaarden. Bij dit overleg erkennen de werkgeversorganisaties „het recht der vakverenigingen per onderneming aan de orde te stellen of en zo ja, in welke mate bij het overleg tussen vakverenigingen en directie, de delegatie van de vakverenigingen (mede) zal bestaan uit werknemersleden der vakverenigingen”, ook al wordt daar dan aan toegevoegd: „zowel de werkgever als de vakvereniging behouden zich het recht voor te bepalen of dit tot een aanvaardbare situatie leidt”. Men kan zeggen, dat de vakverenigingen een les hebben geleerd uit de jaren der loonpolitiek. Zij realiseren zich thans, dat niets zo gevaarlijk is als het doen ontstaan van een te grote afstand tussen leden en leiding. De Nederlandse vakbeweging is lange tijd vrijwel absent geweest op het niveau der onderneming. Het klimaat is thans gunstig en de wil is aanwezig voor een nieuwe presentie van de vakbeweging op dit vlak.

Daarnaast kan men wijzen op een ontwikkeling in de richting van een onmiskenbare polarisatie der verhoudingen. In de naoorlogse verhoudingen heeft de nadruk lange tijd in sterke mate op de noodzaak van het vermijden van arbeidsconflicten gelegen. Er was na 1945 een zekere consensus aanwezig, dat ons land zich geen voortdurende loonsverhogingen kon permitteren. Maar bovendien was er een consensus, dat gestreefd moest worden naar overleg aan de hand van rationeel, waar mogelijk „wetenschappelijk vastgestelde” maatstaven. In dat overleg was ruimte voor discussies aan de hand van CPB-rapporten, statistieken en economische analyses, maar eigenlijk niet voor het dreigen met stakingen. Men kan bovendien stellen, dat de centralisatie der arbeidsverhoudingen op zichzelf een factor vormt, die het arbeidsconflict limiteert. Bij een sterke centralisatie der arbeidsverhoudingen wordt ieder conflict uiterst kostbaar en krijgen beide partijen belang bij het beperken van het aantal conflicten.

Thans moeten wij vaststellen, dat er een nieuwe waardering komt van het arbeidsconflict. Men vreest, dat arbeidsvrede gekocht wordt door het berusten in misstanden en het accepteren der status quo, resp. het slechts traag veranderen der status quo. Men wil het conflict hanteren, om de bestaande verhoudingen duidelijk te maken, ten einde ze te veranderen en om die verandering wel en sneller te realiseren. Daarbij komt, dat door de decentralisatie der arbeidsverhoudingen een rem op het aantal conflicten wegvalt. De decentralisatie kan dus een zelfstandige oorzaak vormen voor het herleven van het arbeidsconflict. Daarmede ligt de problematiek voor ons. Iedere onderneming wordt vroeg of laat geconfronteerd met de nieuwe relatie tussen onderneming en vakbeweging en met een nieuwe, hardere opstelling der vakverenigingen. Uiteraard is dit geen eenvoudige zaak. Anders dan bijvoorbeeld in de Verenigde Staten het geval is, zijn de Nederlandse werkgevers hieraan eenvoudig niet gewend.

Amerikaanse vakverenigingen hebben altijd een andere houding aangenomen tegenover het management, dan bijvoorbeeld de Nederlandse. Herding²⁾ stelt, dat de Amerikaanse verhouding tussen onderneming en vakbeweging neerkomt op een streven van vakvereniging naar „job control”. „Job control” heeft twee elementen: invloed op de inhoud van het werk en beheersing van de entree tot de arbeidsplaats. In de visie van Slichter³⁾ was het uitgangspunt der vakverenigingen niet, dat er een aanslag zou worden gepleegd op „the prerogatives of management”. Maar door de „atomistische” benadering, waarbij stap voor stap stukjes personeelsbeleid onder zeggenschap van de vakvereniging kwam, kon toch een belangrijk stuk van dit beleid medebepaald, of zelfs overwegend bepaald worden door de vakverenigingen. Een verlicht management moet zulke „inroads” op haar rechten accepteren, ook al omdat dit meebepalen van het beleid de efficiency wel ten goede kwam. Chamberlain⁴⁾ stelde een veel verdergaande situatie vast in 1967. Er is geen machtsevenwicht tussen union-committee man en voorman. De union-man is in vele gevallen machtiger dan de voorman. Onderhandelingen, stelt Chamberlain, vormen het instrumentarium, waarmee de georganiseerde werknemers macht verkrijgen, om die samen met het management uit te oefenen⁴⁾. Toch zijn er ook bedrijven, zegt Herding, die slagen in een „trade off” tussen de volledige zeggenschap van het management over de inhoud van het werk en de werkgelegenheid, en aan de andere kant hoge welvaart en vaste werkgelegenheid voor de harde kern van het personeel. Misprijzend spreekt hij in dit laatste geval van neo-feodalisme.

Nederlandse vakverenigingen gaan zich nu intensiever met de verhoudingen in de individuele onderneming bezighouden. Vele werkgevers hebben het daar moeilijk mee. Dit kan men bijvoorbeeld lezen in VNO '71. „Nu de vakbeweging haar doel (een versterking van de positie der ondernemingsraden en invloed op de Raden van Commissarissen) grotendeels heeft bereikt”, zegt het VNO, „lijkt zij bevreesd voor de groeiende mondigheid en zelfstandigheid van de ondernemingsraden”. Deze vrees ziet het VNO in een bedrijvenwerk, dat de vertegenwoordiging in het bedrijf wil monopoliseren in een vertegenwoordiging van alleen georganiseerde werknemers⁵⁾. Hiertegenover is van werkgeverszijde verzet gerezen. En dan komt het: „De communicatie in de onderneming is er voor alle werknemers en niet alleen voor de georganiseerden”. Het VNO signaleert, dat enkele vakbonden „zich niet hebben ontzien om bij een groot bedrijf aan hun eisen voor invoering van het bedrijvenwerk kracht bij te zetten door hun leden te verbieden aan de werkzaamheden van de o.r. deel te nemen. Duidelijk werd hier de o.r., die een instelling is voor het gehele personeel, misbruikt voor het groepsbelang van de vakbond. Dat vinden wij onaanvaardbaar”. Eerder werd dit standpunt ingenomen door Mr. J. Hollander⁶⁾.

²⁾ *Job control and union structure*, Rotterdam 1972, blz. 347.

³⁾ *Union policies and industrial management*, Washington 1941.

⁴⁾ Neil W. Chamberlain, *The Union Challenge to Management Control*, Hamden Conn., 1967.

⁵⁾ VNO '71, *Ontwikkeling van beleid en activiteiten van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen in 1971*.

⁶⁾ De vakbonden aan de bedrijfspoot, *ESB*, 2 juni 1971, blz. 518-522.

Wellicht kan men deze ingewikkelde problematiek beter overzien door er enige ordening in aan te brengen. Men kan in het streven van de vakverenigingen twee lijnen ontwaren. De ene is de radicale lijn, de andere de revisionistische. De radicale lijn is al oud. De kerngedachte achter de radicale lijn is, dat eigenlijk het gehele arbeidscontract uit den boze is. De christen-socialisten in Engeland in het midden der 19e eeuw; de gildensocialisten uit het begin van deze eeuw; de Franse syndicalisten; de embryonale pogingen tot arbeiderszelfbestuur in Hongarije na de eerste wereldoorlog en de eerste Sovjets in de Russische bedrijven en tenslotte het „arbeiderszelfbestuur” in Joegoslavië, al deze bewegingen passen in de radicale lijn. Wat de radicale lijn wil, gaf de Brit Kendall kernachtig weer in zijn deelname aan de discussie in het symposium te Brugge ⁷⁾ in 1971 met de woorden: „Wij willen niet een groter deel van de koek, zelfs niet de hele koek, wij willen de hele bakkerij”. Door de theorie der volkssoevereiniteit op de onderneming toe te passen, wil men komen tot een democratische ondernemingsstructuur.

De revisionistische lijn kan verschillende vormen aannemen:

1. De Amerikaanse vakbeweging, die zich richt op „job control” en „job ownership”, zonder te vragen om formele organen van medezeggenschap;
2. Het streven naar medezeggenschap, zoals die is gerealiseerd in West-Duitsland, in het nieuwe Nederlandse vennootschapsrecht en in de nieuwe wet op de ondernemingsraden.

Het door Hollander en het VNO gesignaleerde probleem van een verschil tussen het gehele personeel en de vakbondsleden doet zich in de Amerikaanse situatie niet voor: daar is in een bedrijf óf iedereen óf niemand georganiseerd. In de wettelijk geregelde medezeggenschap is het probleem er ook niet, want die betreft het gehele personeel. Het probleem zoals Hollander dat ziet, komt pas naar voren, wanneer daarnaast bedrijfsintern vakbondswerk wordt ontwikkeld, vooral wanneer dit verder gaat dan het ondersteunen en stimuleren van de wettelijk geregelde medezeggenschap.

Als ik het goed zie, dan zijn er dus twee belangrijke discussiepunten. Het eerste is uiteraard of de revisionistische lijn uiteindelijk niet toch zal willen uitmonden in „arbeiderszelfbestuur” of althans, de balans verder zal willen verschuiven dan in de huidige wetgeving is geschied. Ongetwijfeld ligt daar voldoende materiaal voor een levendige discussie, om niet van conflictstof te spreken. Deze discussie en dit conflict vinden met name plaats op het politieke vlak. Via de wetgever kan men immers deze zaak aanvatten. Het is echter duidelijk, dat de voorstanders van de radicale lijn geneigd zullen zijn ook op korte termijn als arbeidsmarktorganisatie harder te opereren. Wie de huidige onderneming als een verwerpelijk instituut ziet, dat zo snel mogelijk door een zelfbesturende onderneming moet worden vervangen, die in een andere economische orde opereert, heeft minder scrupules t.a.v. die onderneming, dan de revisionist, die onderneming en economische orde slechts wil amenderen.

Het tweede punt is het door de vakbeweging tegelijkertijd bevorderen, stimuleren en propageren van de formele zeggenschap én het verplaatsen van de vakbondsactiviteiten naar de „shop floor”. Het is de vraag of Hollander gelijk heeft, als hij stelt, dat deze twee elkaar niet verdragen. In zijn visie past vakbondswerk

binnen de poorten van de onderneming slechts in zoverre het de leden van de vakbond bijstaat bij hun werk in de organen van medezeggenschap en communicatie. Gaat dit werk verder en „ontaardt” het in wat Hollander noemt „Bedrijvenwerk II”, zodat een vakbondsdelegatie ontstaat die met de directie gaat onderhandelen over (aanvullende) arbeidsverhoudingen, dan ontstaat een heilloze verwarring en competentiestrijd met de interne overlegstructuren”.

Eigenlijk is Hollanders’ terminologie verwarrend. Het is niet de bedoeling, dat bedrijfscontactcommissies zelf onderhandelen. Zij controleren, noteren klachten, signaleren, kunnen eventueel voorstellen voor het overleg formuleren, maar het echte overleg is voorbehouden aan de o.r. of de onderhandelingsdelegatie der vakvereniging. Wél is het zo, dat er een streven is om de landelijke bedrijfstaksgewijze onderhandelingen aan te vullen met bedrijfsgewijze onderhandelingen, waarbij namens de vakvereniging een delegatie optreedt, die mede kan zijn samengesteld uit personeel van de betrokken onderneming. Hoe moet men deze „invul”-onderhandelingen waarderen?

Eerder in mijn betoog zette ik uiteen, dat er sprake is van een machtsverschuiving op de arbeidsmarkt, van werkgever naar werknemers en binnen de vakbeweging van de top naar de basis. Dit is een feitelijke situatie, die zich voorshands niet meer weg laat denken, tenzij er uiteraard een zeer grote werkloosheid optreedt (al is te vrezen, dat nu de basis eenmaal zijn machtspositie gezien heeft, deze er gegeven de kwetsbaarheid van de onderneming, nog wel even zal blijven).

Men kan natuurlijk doen alsof die machtsverschuiving en de ideologische ontwikkeling, die in dezelfde richting gaat, er niet zijn. Maar dat betekent, dat én de vakbeweging én de ondernemingsleiding van tijd tot tijd worden geconfronteerd met onverwachte en ongeorganiseerde explosies. Het ontkennen van macht leidt tot onverantwoordelijk gebruik ervan. Door de macht te erkennen, en op grond daarvan de macht te delen, bereikt men van beide zijden een meer verantwoordelijk gebruik van de macht en een betere beheersing van de situatie in het algemeen ⁸⁾. Het is m.a.w. niet in het belang van de werkgever indien de actie aan de basis ongestructureerd en daarom ongrijpbaar is. Men kan beter te maken hebben met een vakbondsdelegatie dan met een ad hoc actiecomité, zelfs wanneer die vakbond als een actiecomité opereert. Het grote verschil tussen die twee is immers, dat met de delegatie van de vakbond een permanent overleg kan ontstaan, waarin zowel conflictpunten als punten waarover men het eens is, aan de orde komen. Met een ad hoc actiecomité is slechts een conflict mogelijk. De vakbondsdelegatie moet zich voortdurend de vraag stellen: „Maar wat doen we morgen?” De actiegroep hoeft zich die vraag niet te stellen, want morgen is ze er niet meer. Daarom kan men met een vakbondsdelegatie afspraken maken. Met een actiegroep niet.

De vakbondsdelegatie zal zich in het jargon van de theorie der arbeidsverhouding niet kunnen beperken tot „distributive bargaining”, d.w.z. het onderhandelen over punten, waarbij de een slechts te winnen en de andere slechts te verliezen heeft, zoals dat in de loononderhandelingen het geval is. Zij zal daarnaast kennis-

⁷⁾ A.w. blz. 231.

⁸⁾ W. W. Daniel, *Beyond the wage bargain*, uitgave PEP, 1971.

maken met het „integrative bargaining” het overleggen met de bedrijfsleiding over beleidsproblemen, waarvan de oplossing in beider belang is. De ervaring leert, dat een delegatie, die naast distributieve ook integratieve onderhandelingen te voeren heeft, gedwongen wordt zich gematigder op te stellen, dan onderhandelaars, die slechts ad hoc optreden met bijvoorbeeld een looneis.

De „affluent worker” waarmee wij meer en meer te maken krijgen in West-Europa is een realist en een rekenaar. Nu hij de macht aan de basis heeft ontdekt, zal hij hem gebruiken⁹⁾, ook al zijn er wettelijke communicatiestructuren. Een realistisch management zal, lijkt mij, deze stand van zaken moeten onderkennen en er rekening mee houden. Betekent dit een herleving der klassenstrijd en een uitholling der wettelijke medezeggenschapsstructuren? Naar mijn overtuiging behoeft dit niet het geval te zijn. Het betekent wel dat in moderne verhoudingen de relatie onderneming, personeel en vakbond gecompliceerder is dan men wel eens denkt of zou wensen. Dat komt natuurlijk doordat mensen gecompliceerder zijn dan men denkt. W. W. Daniel wijst erop, dat uit onderzoek bleek, dat veel werknemers een scherp onderscheid maken tussen het werken in een onderneming en het vaststellen van het loon. In het eerste geval gingen zij uit van een „harmoniemodel”. Ze zagen best in, dat er gemeenschappelijke belangen zijn van werkgever en werknemers. Maar tegelijkertijd zagen ze de verdeling der resultaten als een potentieel altijd aanwezig conflict. Conflict en harmonie sluiten elkaar in die zin niet uit, maar komen tegelijkertijd voor.

Zo gezien stelt Hollander het probleem te simpel, door zich af te vragen of formele medezeggenschapsstructuren en op de individuele onderneming gerichte vakbondsactiviteiten elkaar wel verdragen. Hij had zich moeten afvragen of onder de huidige omstandigheden de ondernemingsleiding én de vakbondsleiding het zich kunnen veroorloven het bij formele structuren te laten. Ik vrees, dat in het licht van de ervaringen sinds 1963 het antwoord negatief moet luiden.

Blijft natuurlijk de problematiek der discriminatie. Ik ben van mening, dat dit een schijnprobleem is. De vakbeweging is de enige instelling, die in geval van een belangenconflict dat een machtsconflict wordt, de werknemers kan representeren. Bij een werkelijk conflict zal ook blijken, dat dit ook door de ongeorganiseerden zo wordt ervaren. Door met de vakbond of met een tegenwoordiging daarvan te onderhandelen, discrimineert een werkgever niet, maar constateert hij eenvoudig een feitelijkheid en houdt daarmee rekening. Veel moeilijker ligt het uiteraard, wanneer méér dan één vakbond binnen de onderneming opereert en er verschillende intenties zijn. Rivaliteit tussen vakbewegingen, zich uitend in het elkaar overbieden en een onderlinge machtsstrijd is een heilloze zaak, waar niemand bij gebaat kan zijn.

In mijn visie zou de relatie dus zo worden, dat er binnen de onderneming naast de o.r. ruimte is voor het bedrijvenwerk. Mits er duidelijke afspraken bestaan inzake de rolverdeling tussen de verschillende organen. Dit betekent dat de bedrijfscontactcommissie zich beperkt tot de rol van het ondersteunen van het werk der formele organen en het signaleren van misstanden en achterstanden, die om nader overleg vragen, hetzij in de o.r. hetzij via een gesprek van een vakbondsdelegatie met de betrokken onderneming.

Harmonie of conflict?

Ik heb in het voorgaande getracht de relatie tussen de vakvereniging en de onderneming te schetsen. Het is een wat ingewikkeld verhaal geworden, omdat het een ingewikkelde materie betreft. Ik heb ook geprobeerd het verhaal realistisch te houden, door de zaken niet schoner voor te stellen dan ze zijn. Toch zou het verkeerd zijn deze problemen alléén maar zakelijk, zo men wil, vanuit een machtspolitieke benadering te bezien. Dat zou toch weer een vermagerd beeld van de werkelijkheid geven. De onderneming, zei ik aan het begin van mijn betoog, is de gespecialiseerde eenheid, die de produktie verzorgt in onze industriële maatschappij. In onze pluralistische maatschappij is die onderneming een autonome eenheid, die zijn eigen interne richtsnoer heeft voor succes of falen. Dat richtsnoer is het streven naar rendement. Het wordt meer en meer duidelijk, dat een werkverband meer nodig heeft om het samen te houden, dan het naleven van dit richtsnoer. De ondernemingsleiding moet kunnen rekenen op een minimum aan solidariteit van het personeel met de onderneming. Dit te realiseren is een moeilijke opgave. Moeilijk, juist omdat mensen steeds hogere eisen stellen aan hun arbeidsomgeving. Ik betwijfel sterk of hieraan kan worden voldaan door een relatief hoge beloning en een relatief korte werktijd, zoals soms wordt gehoopt. Dat zou een te gemakkelijke koop zijn.

De ondernemingsgewijze produktie, zegt men wel eens, is niet idealistisch. Zij neemt de mensen zoals ze zijn, zegt F. Hartog¹⁰⁾. Het is de vraag of dat helemaal waar is. Het ondernemingsbeleid heeft vaak de mensen voor egoïstischer en minder verantwoordelijk aangezien dan ze zijn, met als gevolg dat mensen zich overeenkomstig die verwachtingen gingen gedragen. In die zin krijgt de onderneming, het personeel en ook de vakvereniging die zij verdient. Het moeilijke met menselijke verhoudingen is natuurlijk, dat men met evenveel recht kan zeggen, dat de vakvereniging de ondernemingsleiding ontmoet, die zij verdient. Slechts wanneer beide bereid zijn voortdurend de mens en de menselijkheid serieus te nemen, is er een andere en een betere oplossing dan een voortdurend conflict. Wil dat zeggen, dat men, in de modieuze benadering, moet kiezen tegen het conflictmodel en vóór het harmoniemodel?

Ik vrees dat ook dát een te simpele benadering is. Natuurlijk is het onjuist arbeidsverhoudingen te benaderen met het vooroordeel, dat er een voortdurende en volstreekte harmonie is tussen werkgevers- en werknemersbelangen. Die harmonie is er niet. In vele gevallen moet men leren leven met belangentegenstellingen en met zich telkens weer voordoende conflicten. Maar dat is nog wat anders dan eenzijdig de positieve kanten van het conflict te benadrukken zoals thans, in een soort reactie op het nabije verleden, wel gebeurt. Wie mens en menselijkheid serieus neemt, weet wel beter. Men behoeft niet in een reeds bestaande harmonie te geloven, en de ogen voor conflicten te sluiten, om op de lange duur het heil slechts te verwachten van een streven naar harmonie.

W. Albeda

⁹⁾ Reynaud in „La crise . . .”, blz. 212.

¹⁰⁾ F. Hartog, De onderneming als zondebok, *Intermediair*, 22 oktober 1971.

Internationale samenwerking op wetenschappelijk en technologisch gebied

DR. J. D. DE HAAN*

De wetenschappelijke samenwerking tussen individuele onderzoekers in de vorm van uitwisseling van informatie is reeds zeer oud. Met name na de tweede wereldoorlog heeft deze samenwerking zich verder uitgebreid, in de vorm van uitvoering van wetenschappelijk onderzoek in internationale laboratoria (Euratom, CERN). De rol van de regeringen is daarbij op het terrein van „Research” en „Development” (R en D) steeds belangrijker geworden, mede doordat de financiering van spuurwerk en ontwikkeling een steeds groter deel van de nationale begrotingen is gaan opeisen. De in de jaren zestig ingezette schaarbeweging, enerzijds een afvlakking van de nationale middelen die voor R en D beschikbaar komen, anderzijds een duurder worden van de projecten door de stijging van de kosten van de vereiste mankracht en van de steeds geraffineerdere apparatuur, dwingt tot een nauwere internationale samenwerking op dit terrein. Ook politieke motieven, zoals de bij bepaalde landen levende wens Europa op geavanceerde gebieden, zoals de ruimtevaart, meer onafhankelijk te maken van de Verenigde Staten, kunnen hierbij een rol spelen.

Een regering zal er daarbij voorts naar streven dat, mede in het kader van toekomstige werkgelegenheid, een dergelijke internationale samenwerking de beschikbaarheid van voldoende wetenschappelijk kader en „know how” in het nationale vlak niet aantast. Toch wordt een klein land veel sneller met de vraag geconfronteerd of het verder ontwikkelen in het nationale vlak van een dure infrastructuur voor wetenschappelijke research op een bepaald gebied, welke zich eerst in een veel later stadium misschien in industriële resultaten kan rechtvaardigen, opportuun is. Tussen enerzijds de niet te realiseren wens, gezien de beschikbare mankracht en de financiële middelen, in Nederland aan alle R en D op nieuwe technologische gebieden intensief deel te nemen (vergelijk nieuwe transporttechnieken) en anderzijds de realiteit om alleen die R- en D-projecten te entameren waarbij een redelijk marktaandeel voor het bedrijfsleven — al dan niet in het kader van consortia — verwacht mag worden, zal bij voortdurend naar een middenweg moeten worden gezocht. Prioriteiten zullen hier zo goed mogelijk mede door kosten-batenanalyses moeten worden vastgesteld ¹⁾.

Daarnaast kan het voor de Nederlandse gebruiker vaak voordeliger zijn — al dan niet in licentie gebouwde — buitenlandse apparatuur aan te schaffen. Voorts ziet men vooral ook bij bedrijven werkzaam op geavanceerde technologische gebieden door fusie

het nationale karakter verdwijnen. Veel van de in Nederland verrichte research komt dan ook mede het buitenland ten goede, een verschijnsel dat inherent is aan de multi-nationale onderneming.

In het rapport dat door de onderzoekers van de OESO over het Nederlandse wetenschapsbeleid werd opgesteld kwam de fundamentele vraag aan de orde:

„How can a small industrialized country develop modern tools in R and D for sectors in which the critical mass exceeds the needs of the nation” en „International collaboration seems inevitable but with a plan for specialisation that assures that each country is not developing the same tools” ²⁾.

Oud-minister De Brauw wees er tijdens een discussie over dit rapport te Eindhoven op 21 juni jl. op, dat wil Nederland in internationaal verband meespreken een bepaalde mate van nationale research vereist is. Prof. Böttcher stelde voorts dat de keuze niet altijd rationeel bepaald is, er moet bekeken worden wat past in het nationale patroon ³⁾. De tendens is overigens steeds aanwezig dat instituten op den duur teveel een eigen leven gaan leiden.

Wat betreft de universitaire research, waar de onderzoekers eveneens op zijn ingegaan, merkte de Rekenkamer onlangs op dat

„over het algemeen de keuze van de researchprojecten sterk afhankelijk is van de capaciteiten en de wensen van de individuele hoogleraren” alsmede „dat veel hoogleraren maximale eisen stellen t.a.v. de inrichting van hun laboratoria en daarbij zo veel mogelijk willen steunen op perfect geoutilleerde eigen werkplaatsen. Het College heeft de indruk dat de geringe benutting van de in vele laboratoria en werkplaatsen aanwezige kostbare apparatuur en outillage een bron is van ernstige verspilling. Het ontbreken van een infrastructuur heeft, naar het voorkomt, in het verleden geleid tot een uit nationaal oogpunt gezien ondoelmatig instrumentatiebeleid. Gewezen moge worden op het beleid m.b.t. de aanschaffing van kernreactoren en deeltjesversnellers”.

* De auteur is verbonden aan de afdeling Coördinatie Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

¹⁾ Vgl. ook mijn artikel: „Streven naar grotere doelmatigheid, Beleids- en Projectanalyse”, *ESB*, 8 maart 1972.

²⁾ Committee for Scientific and Technological Policy, *National Science Policies, the Netherlands*. Stencil, 29 mei 1972, blz. 16.

³⁾ Nederlands wetenschapsbeleid op het juiste moment doorgelicht, *Uitleg*, 5 juli 1972, blz. 13.

Het College constateert wel een begin van wijziging op dit gebied ⁴⁾.

Wanneer men aldus ziet vastgesteld hoe moeilijk deze problematiek nog in het nationale vlak ligt, is het duidelijk dat een werkverdeling in het internationale vlak, resp. een wederzijds gebruik maken van nationale apparatuur, op enkele gunstige uitzonderingen na, nog aan hun begin staan. Wat dit laatste aspect betreft is in 1971 in het kader van de werkgroep „Politique de la recherche scientifique et technique” (PREST) besloten tot een inventarisatie te komen van kostbare wetenschappelijke installaties, welke op verzoek tegen vergoeding door geleerden uit landen van de EG voor hun onderzoek kunnen worden gebruikt. Nadat door Frankrijk reeds een dergelijk overzicht is verstrekt, zal ook in het najaar een Duitse opgave gereedkomen, terwijl ook in Nederland activiteiten in dit vlak worden ontplooid. Zulks zou uiteindelijk kunnen resulteren in een totaal-overzicht van dergelijke installaties voor alle EG-landen.

In het verleden wogen ongetwijfeld op het terrein van R en D de wetenschappelijke opvattingen zwaar, thans wordt algemeen wel erkend dat andere aspecten hier mede bij betrokken dienen te gaan worden. Zoals in het zgn. Brooks-rapport wordt geformuleerd:

„Science and technology are an integral part of social and economic development and we believe that this implies a much closer relationship between policies for science and technology and all socio-economic concerns and governmental responsibilities than has existed in the past” ⁵⁾.

Samenwerking in de Europese Gemeenschap

De lichamen waarin de nationale overheden over R- en D-vraagstukken contact onderhouden zijn onder meer de OESO, waarin vooral een samspraak tussen de hoog geïndustrialiseerde landen, te weten West-Europa, Amerika, Japan, Australië en Canada plaatsvindt; de Economische Commissie voor Europa, welke voornamelijk de overdracht van technologische kennis tussen West- en Oost-Europa bevordert; de UNESCO, die gezien haar nadruk op cultuur en onderwijs zich meer richt op het fundamentele onderzoek en de Europese Gemeenschappen. Als gevolg van een EG-initiatief zijn in 1971 de eerste, zij het zeer bescheiden, stappen gedaan van overheidswege internationaal onderzoekswerkzaamheden, op bepaalde terreinen bij nationale onderzoeksinstituten verricht, meer op elkaar af te stemmen en de hiervoor vereiste structuur te creëren. Hiertoe werd in november 1971 door de ministers van 19 landen te Brussel besloten. Het betrof hier onderzoekswerkzaamheden in het vlak van de communicatie, metallurgie, milieuverontreiniging en informatica. Bij de langdurige besprekingen, in het kader van de werkgroep „Coopération Européenne dans le domaine de la recherche scientifique et technique” (COST), welke tot deze samenwerking geleid hebben, is wel gebleken, dat de ontwikkeling van een succesvolle samenwerking op een onderzoekerterrein nauw samenhangt met het afwezig zijn van industriële of politieke tegenstellingen. Wellicht mede daardoor is de onderhavige samenwerking zich steeds meer gaan richten op projecten in de publieke sector, waarbij er nog op zij geweest dat het aantal deelnemende landen per project verschilt. Deze samenwerking heeft zich ontwikkeld uit initiatieven ontplooid door de werkgroep

PREST, die als een eerste aanzet op dit terrein, in 1965 door het EEG-Comité voor de Economische Politiek op middellange termijn in het leven werd geroepen. Binnen de werkgroep PREST wordt systematisch naar nieuwe onderwerpen gezocht die voor samenwerking in aanmerking komen zoals medische research en research m.b.t. de volksgezondheid, urbanisatie en technieken en materialen bij de bouw, terwijl de werkgroep COST eerder overeengekomen samenwerkingenprojecten verder tracht te concretiseren. (Bijv. het centrum voor weersvoorspelling op middellange termijn).

Algemeen wordt erkend dat de door de werkgroep COST gevolgde werkwijze met haar vele sub-werkgroepen van deskundigen niet de meest ideale is. Anderzijds kan gesteld worden dat deze samenwerking, welke in haar uitvoering sterk politiek bepaald wordt, toch tot de nodige ervaringen leidt en een net van onderlinge verbindingen creëert waarop verder kan worden voortgebouwd. Voorts kan niet worden ontkend dat voor een dergelijke samenwerking tussen een aantal nationale regeringen een, zij het nog beperkt, geëquipeerd apparaat van de Commissie toch een sterk ondersteunende functie vervult.

Mede uit hoofde van de tot dusverre bij de ontwikkeling van de samenwerking op R- en D-gebied tussen de lidstaten opgedane ervaring streeft de Commissie reeds enige jaren naar een sterkere structurele opzet voor dit gebied. Zij wordt daarbij echter steeds geconfronteerd met het feit dat toen in 1958 de Verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen tot stand kwamen — en dit is typerend voor de snelle ontwikkeling op dit gebied — generlei bepalingen t.a.v. mogelijke activiteiten van de Gemeenschappen op het terrein van R en D werden opgenomen, met dien gevolge dat de Commissie hier geen bevoegdheden heeft. Deze heeft dan ook herhaaldelijk gewezen op de wenselijkheid in voorkomende gevallen art. 235 van het Verdrag door de Raad van toepassing te doen verklaren dat luidt:

„Indien een optreden van de Gemeenschap noodzakelijk blijkt om, in het kader van de gemeenschappelijke markt, één der doelstellingen van de Gemeenschap te verwezenlijken, zonder dat dit Verdrag in de daartoe vereiste bevoegdheden voorziet, neemt de Raad met eenparigheid van stemmen op voorstel van de Commissie en na raadpleging van de Vergadering de passende maatregelen”.

Wil men de bevoegdheden op dit terrein voor de Commissie meer permanent maken dan valt m.i. vrijwel niet te ontkomen aan een toepassing van art. 236 waarvan het eerste lid luidt:

„De regering van elke Lid-Staat of de Commissie kunnen aan de Raad ontwerpen voorleggen tot herziening van dit Verdrag”.

De politieke ontwikkeling van de afgelopen jaren (Frankrijk) heeft een verdere uitbouw van de Gemeenschappen ook op het terrein van R en D in de weg gestaan. Wanneer de toetreding van de nieuwe

⁴⁾ Doelmatigheid van de besteding van overheidsgelden ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek verricht bij de Nederlandse Universiteiten en Hogescholen; stuk 11036, nr. 3, blz. 5.

⁵⁾ *Science, growth and society, a new perspective*, OECD, 1971, blz. 96.

leden tot de EG in 1973 een feit zal zijn geworden zal de toekomst er in dit opzicht voor de Gemeenschappen wel beter uit gaan zien. Ongetwijfeld bestaan ook bij de nieuwe leden op dit terrein reserves zoals onder meer naar voren kwam in een recent artikel in de *New scientist*, waarin n.a.v. de hieronder te bespreken nieuwe voorstellen van de Commissie werd gesteld:

„Those who felt their virginity threatened by Lord Rothschild, may now see it as in even greater danger: there is, after all, a difference between being raped by an English lord and by a bunch of foreigners”⁶⁾.

Nieuwe voorstellen van de Commissie

Opgemerkt zij dat reeds in november 1970 de Commissie aan de voorzitter van de Raad een aantal voorstellen had doen toekomen m.b.t. een communautaire actie op het gebied van het wetenschappelijke en technische onderzoek- en ontwikkelingswerk⁷⁾. De Raad besloot daarop in zijn vergadering van 16 en 17 december 1970 onder meer dat de nationale deskundigen in samenwerking met de Commissie de bestudering van het structuurvoorstel van de Commissie zouden voortzetten. De Commissie stelde indertijd reeds dat zij geen reden zag op het terrein van de R en D inactief te blijven tot de beëindiging van de toetredingsonderhandelingen met de kandidaatleden, omdat in een vergrote Gemeenschap weliswaar de omvang van de problemen anders lag, doch deze van natuur niet veranderden. Reden ongetwijfeld waarom de Commissie op 14 juni jl. haar nieuwe voorstellen betreffende het beleid aangaande het wetenschappelijke onderzoek en de technologische ontwikkeling aan de Raad deed toekomen, met het verzoek om een bijeenkomst van de Raad over deze kwestie in juli⁸⁾. Wanneer men nu nagaat dat de voorstellen van de Commissie toepassing vereisen van verdragsartikelen die hiervoor tot dusverre niet gebruikt zijn en op 1 januari 1973 de Gemeenschap uit 9 leden zal bestaan, zal men m.i. op korte termijn niet veel beslissingen mogen verwachten.

Door de toetreding van de nieuwe lidstaten zal uiteraard de wetenschappelijke en technologische capaciteit van de Gemeenschap een aanzienlijke uitbreiding ondergaan, waardoor bedenkingen die in een eerder stadium tegen de door de Commissie op R- en D-gebied voorgestelde samenwerking — met name ook op het gebied van de fundamentele research — vanwege het te kleine kader, dan wel niet geheel worden weggenomen, doch wel worden verzwakt. Van Nederlandse zijde is steeds het standpunt ingenomen dat uitbreiding van de samenwerking in beginsel mogelijk en nuttig is, doch dat deze niet dan geleidelijk kan worden gerealiseerd, zoveel mogelijk aansluitend aan gebleken behoeften bij industrie en wetenschap. Ook na uitbreiding van de Gemeenschap zal echter de mogelijkheid van samenwerking in kleinere of grotere kring open moeten blijven⁹⁾.

De voorstellen van de Commissie, waarover zij, dus mede aan de hand van haar eerdere voorstellen, de deskundigen van de lidstaten reeds gepolst had, geven met name een andere samenstelling te zien van het Europees Comité voor Onderzoek en Ontwikkeling, dat thans meer het karakter heeft van een advies-

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. **Wij leveren ook:**

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

orgaan en niet zozeer van een vertegenwoordiging van belangengroepen.

Gezien de haar tot dusverre ontbrekende bevoegdheden vraagt de Commissie nu, een expliciete erkenning door de lidstaten van de bevoegdheid van de Gemeenschap op alle gebieden van wetenschappelijk onderzoek en technologische ontwikkeling op te treden, door hetzij de bepalingen van art. 235 of die van art. 236 van toepassing te verklaren. Zij stelt dat de landen van de Gemeenschap op communautair niveau goed te keuren doelstellingen inzake onderzoek en ontwikkeling onderschrijven en op basis hiervan streven naar de geleidelijke coördinatie van hun nationale beleidslijnen inzake onderzoek en ontwikkeling. In dit kader zullen de lidstaten zich systematisch met elkaar dienen te verstaan alvorens aan derde landen bijv. in het kader van de groep COST, nieuwe acties voor samenwerking voor te stellen. Ook zal een dergelijk beleid de leden-landen en hun industrie een sterke onderhandelingspositie in het industriële vlak bieden.

De Commissie wijst erop dat met name ook de landen van de Gemeenschap in de komende jaren in een aantal behoeften moeten voorzien zoals bevordering van het fundamentele onderzoek en integratie van de resultaten ervan in het proces van de technische vooruitgang, uitbreiding van onderzoekwerkzaamheden ten dienste van de sociale vooruitgang (optimalisering van de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, milieuverbetering, urbanisatievraagstukken e.d.) en de opbouw van nieuwe infrastructuren (telecommunicatie en informatica).

De Commissie merkt verder terecht op van oordeel te zijn dat een gemeenschappelijk beleid alleen tot gemeenschappelijke acties zal moeten leiden in die gevallen waarin de noodzaak hiertoe wordt onderkend. Reeds in een eerdere nota merkte de Commissie op dat zij haar activiteiten op het terrein van de R en D

⁶⁾ *Europe looks for community science*, 29 juni 1972.

⁷⁾ Nota van de Commissie aan de Raad betreffende een omvattende communautaire actie op het gebied van het wetenschappelijk en technisch onderzoek- en ontwikkelingswerk, 11 november 1970.

⁸⁾ Objectifs et moyens pour une politique commune de la recherche scientifique et du développement technologique.

⁹⁾ Wetenschapsbudget-1972, blz. 34.

beperkt zag tot een soort referentiekader en dat zij slechts de bevordering van R- en D-initiatieven in het overheids- of het particuliere vlak beoogde.

Naar de mening van de Commissie dienen gemeenschappelijke resp. communautaire acties aan de volgende criteria te voldoen:

- a. acties, die zo groot zijn dat nationaal de financiële resp. menselijke hulpbronnen onvoldoende zijn (vgl. CERN);
- b. acties, waarvan de ontwikkelingskosten resp. de benutting van de resultaten ervan een grote markt vragen (vgl. de air-bus);
- c. acties, die in collectieve behoeften van ieder der betrokken landen voorzien (informatica en documentatiewerk, milieuonderzoek);
- d. acties, die in collectieve behoefte van ieder der betrokken landen voorzien (informatica en documentatiewerk, milieuonderzoek);
- e. acties, vereist in het kader van de ontwikkeling en realisatie van het beleid van de Gemeenschap voor verschillende sectoren (landbouw, transport).

Een belangrijke factor voor deze acties, welke aldus de Commissie, kunnen zijn „actions communes”, dus geheel uit het budget van de Gemeenschap betaald, of „actions communautaires” en dan betaald door de leden-landen en de Gemeenschap, is uiteraard dat een meer evenwichtige verdeling van de middelen voor activiteiten van de Gemeenschap tot stand wordt gebracht. Immers, in de jaren zestig ging het merendeel hiervan naar de landbouw. De Commissie vraagt dan ook per 1 januari 1973 voor een overgangperiode van 3 jaar voorlopig een budget van gemiddeld 120 mln. RE per jaar, overeenkomend met 2% van de huidige nationale overheidsbegrotingen voor onderzoek en ontwikkeling. Zoals bekend, zal eerst in principe vanaf 1 januari 1975 de begroting van de EG integraal uit de eigen middelen kunnen worden gefinancierd, waarbij de landbouwheffingen en de douanerechten zullen worden aangevuld met opcenten uit de belasting op de toegevoegde waarde ¹⁰⁾.

De voorgestelde organen

Nog kort zij ingegaan op de organen welke de Commissie voor de realisering van haar plannen wenselijk acht.

a. *De Raad van Ministers voor Onderzoek en Ontwikkeling.* Deze Raad dient regelmatig bijeen te komen en daarbij tevens zijn standpunt te bepalen t.a.v. de wetenschappelijke doelstellingen en prioriteiten die op het gebied van onderzoek en ontwikkeling moeten worden toegekend (vgl. in Nederland de Raad voor het Wetenschapsbeleid).

b. *Een Comité van Hoge Ambtenaren van de Lidstaten.* In een dergelijk Comité, bestaande uit nationale ambtenaren en vertegenwoordigers van de Commissie zou de periodieke confrontatie van projecten, programma's en nationale begrotingen voor onderzoek en ontwikkeling moeten plaatsvinden (vgl. nationaal het Interdepartementaal Overleg voor het Wetenschapsbeleid).

c. *Een Europees Comité voor Onderzoek en Ontwikkeling.* Een uit twintig — om persoonlijke capaciteiten gekozen — leden bestaand Comité, zal onder leiding van een permanente wetenschappelijke adviseur voor de Commissie het technische potentieel en de

sociaal-economische behoeften van de Gemeenschap analyseren, waarop de Commissie dan haar adviezen en voorstellen inzake ontwikkeling-onderzoek kan baseren (vgl. de Raad van advies voor het wetenschapsbeleid). Dit Comité kan zich laten bijstaan door interdisciplinaire werkgroepen, terwijl de Commissie tevens voorstelt bij haar organisatie een hooggekwalificeerd interdisciplinair „bureau de conception et de programmation” op te richten. Dit dient met name in overleg met de overeenkomstige nationale instituten, de sociaal-economische behoeften, de voorziene technische ontwikkeling op lange termijn en de wetenschappelijke en technisch mogelijke of wenselijke programma's te identificeren.

d. *Een Europese Stichting voor de Wetenschap.* Met name gezien het eigen karakter van de fundamentele research komt het de Commissie wenselijk voor, ter bevordering van de Europese samenwerking op dit gebied, een Stichting in te stellen met eigen financiële middelen bestuurd door een beheersraad. Zij zal onder meer bestaan uit de leiders van de grootste wetenschappelijke instellingen der lidstaten (vgl. ZWO).

Terwijl de genoemde organen op beleidsniveau liggen denkt de Commissie in het uitvoerend- en beheersniveau aan de oprichting van:

- a. een autonoom agentschap van de Gemeenschap voor onderzoek en ontwikkeling, belast met het beheer, de uitvoering van, en de controle op gemeenschappelijk, communautair of in onderling overleg uit te voeren onderzoek- en ontwikkelingswerk;
- b. het Gemeenschappelijk Centrum voor Onderzoek, dat een nieuwe opzet moet krijgen, alsmede nieuwe opdrachten.

Conclusie

De Commissie heeft haar gedachten vastgelegd in een tekst van een Resolutie door de Raad en de regeringsvertegenwoordigers van de lidstaten te bekrachtigen. Over deze tekst pleegt o.a. een werkgroep ad hoc van deskundigen van de lidstaten en van de Raad en de Commissie overleg ten einde na te gaan in hoeverre de gedachten van de Commissie door de lidstaten kunnen worden overgenomen resp. afgezwakt of onaanvaardbaar geacht dienen te worden, om aldus eventueel nog dit jaar tot een voor de lidstaten aanvaardbare ontwerp-resolutie te komen.

Daarbij is niet te veronachtzamen dat de op 19 en 20 oktober jl. te Parijs gehouden topconferentie van de EG-landen zich t.a.v. samenwerking op het wetenschaps- en technologisch beleid positief heeft opgesteld door de volgende tekst te aanvaarden:

„Doelstellingen moeten worden gedefinieerd en een gemeenschappelijk wetenschaps- en technologisch beleid moet worden ontwikkeld. Dit beleid vereist dat binnen de instellingen van de Gemeenschap het nationale beleid van de lidstaten wordt gecoördineerd en dat projecten die voor de Gemeenschap van belang zijn gezamenlijk worden uitgevoerd. Hiertoe moeten de instellingen van de Gemeenschap vóór 1 januari 1974 een actie-programma hebben opgesteld met een tijdschema en passende maatregelen”.

¹⁰⁾ Publikatieblad EG, 28 april 1970.

Amerikaans reisverkeer structureel gewijzigd

DR. M. C. TIDEMAN*

In *ESB* van 19 februari jl. schreven wij onder de titel „Meer Amerikaanse toeristen gevraagd” over de sterke teruggang van de reisuittgaven van Amerikanen in ons land: van 4,0% van de totale bestedingen in Europa in 1968 via 3,5% in 1969 naar 3,1% in 1970. „De cijfers over het eerste halfjaar 1971 wettigen helaas geen optimisme t.a.v. een trendomkering”, voegden wij eraan toe.

Nu het „Department of Commerce” in Washington de officiële gegevens over het reisverkeer in 1971 heeft gepubliceerd (*Survey of Current Business*, juli 1972, blz. 50-55) is er alle aanleiding dit onderwerp nog eens aan te snijden, te meer omdat er tevens een voor ons land nadelige structurele wijziging in het patroon van het Amerikaanse reisverkeer naar Europa valt waar te nemen.

Aandeel Nederland daalt verder

De vorig jaar uitgesproken vrees dat 1971 geen trendomkering te zien zou geven van het aandeel van de Amerikaanse reisuittgaven in ons land in die voor totaal Europa is helaas bewaarheid: aan de hierboven genoemde reeks kan nu 2,86% voor 1971 worden toegevoegd. Immers, volgens het US Department of Commerce bleven de reisuittgaven van Amerikanen in Nederland in 1971 op hetzelfde peil staan als in 1970 (\$ 44 mln.), maar namen de bestedingen in heel Europa (incl. alle Middellandse Zee-landen, hetgeen vooral door toevoeging van Israël belangrijk is, zie hierna) toe van \$ 1.425 mln. naar \$ 1.540 mln.

De cijfers van De Nederlandsche Bank geven ter zake minder houvast, omdat deze registratie niet per land, maar naar valuta geschiedt. Uit de *Maandstatistiek van financiën*, juli 1972, blz. 503 blijkt dat de totale dollar-

Ongetwijfeld zal door de gecompliceerdheid van het onderhavige terrein, nauw verweven met — en vaak voortvloeiend uit — het veelal nog (nader) te formuleren en te concretiseren beleid in tal van sectoren van de Gemeenschappen (bijv. het industrie-, landbouwbeleid, het vervoer) ook de voortgang en de institutionalisering van de samenwerking op R- en D-gebied in Gemeenschapsverband zich echter zeer geleidelijk concretiseren.

Dr. J. D. de Haan MBA

ontvangsten van 1968-1971 resp. 19, 22, 23½ en 19% van de totale reisontvangsten uit het buitenland in beslag namen. Maar dollarontvangsten zijn geenszins gelijk aan bestedingen van reizigers uit de Verenigde Staten, omdat zij eveneens afkomstig zijn van het — sneller stijgende — Canadese en Latijns-Amerikaanse bezoek aan ons land; trouwens, het gebruik van traveller's cheques vervaagt de relatie tussen valuta-ontvangsten en nationaliteit van de bezoekers.

Blijven wij bij de wellicht niet exacte, maar wel consistente cijfers die het Ministerie van Handel in Washington uit jaarlijkse steekproeven verzamelt, dan daalt ook het aandeel van Nederland in het aantal reizigers naar Europa. En dat niet alleen voor het laatste jaar, maar ook over een periode van vijf jaren, zoals tabel 1 aantoont.

Tabel 1. Het Amerikaanse reisverkeer naar Europa a), 1966-1971

Bestemmingsland	1966		1971		stijging in %	
	reizi- gers x 1.000	beste- dingen x \$ 1 mln.	reizi- gers x 1.000	beste- dingen x \$ 1 mln.	reizi- gers	beste- dingen
Europa a) waarvan	1.570	920	3.202	1.540	104	67
Verenigd Koninkrijk	770	167	1.358	324	76	94
Oostenrijk	303	36	438	52	45	45
Nederland	301	26	461	44	53	69
Spanje	245	53	481	105	96	99
België-Luxemburg	194	13	310	22	60	69
Ierland	132	24	232	52	76	116
Israël a)	123	35	300	110	144	214

a) Incl. niet-Europese Middellandse Zee-landen.

Het opvallende in dit overzicht t.a.v. de ontwikkeling in Nederland is dat de stijging van het aantal Amerikaanse reizigers slechts de helft is van die voor geheel Europa, maar dat de toename in de bestedingen gelijk is. Dit kan twee oorzaken hebben:

- een verkorting van de verblijfsduur in ons land;
- een relatief sterke prijsstijging.

Beide oorzaken hebben ongetwijfeld hun invloed doen gelden.

Nu behoeft de kritische lezer niet te denken dat wij alleen de landen met een ontwikkeling, gunstiger dan die in Nederland hebben weergegeven; voor de Duitse Bondsrepubliek gelden bijv. stijgingspercentages van 320 resp. 385!

* De auteur heeft een eigen adviesbureau voor toerisme en horecavraagstukken en is docent horeca-economie en marktkennis aan de Hogere Hotelschool te 's-Gravenhage.

Echte verblijfslanden winnen terrein

In 1971 heeft zich een opvallende structurele wijziging in het reisverkeer van Amerikanen naar Europa voltrokken: het bezoek aan de niet-Middellandse Zee-landen is nl. sterk gedaald ten gunste van de landen waar de toerist langer verblijft. Een aandachtige bestudering van het aantal reizigers per land leert nl. dat slechts in Spanje, Griekenland, Israël en — merkwaardigerwijs — België-Luxemburg een stijging van het aantal Amerikaanse bezoekers werd genoteerd. Dit hangt ongetwijfeld samen met de wijzigingen in de luchtvaarttarieven.

Waren vóór 1971 ook in excursie- en jeugd tarieven „stop-overs” toegestaan, in de nieuwe tariefstelling vorig jaar werd deze faciliteit slechts mogelijk tegen betaling van toeslag. Dit heeft ertoe geleid dat veel Amerikanen rechtstreeks naar het Middellandse Zeegebied reisden in plaats van via West-, Noord- of Midden-Europa. In Israël bijv. steeg het Amerikaanse bezoek van 198.000 in 1970 tot 300.000 vorig jaar, in Griekenland van 203.000 naar 260.000, in Spanje van 439.000 naar 481.000. Daardoor nam het aantal bezochte landen in Europa af: het totaal aantal reizigers in de 15 opgesomde landen gedeeld door het totaal voor Europa bedroeg in 1971, 2,5 tegen 2,9 in 1970!

Een andere oorzaak is dat steeds veelvuldiger „repeat visits” aan Europa plaatsvonden: de ervaren Amerikaan bezoekt minder landen, gaat meer rechtstreeks naar zijn doel.

Dit alles komt ook tot uiting in de voortdurende daling van het aantal verblijfsdagen in Europa, waarbij overigens een grote invloed van de keuze van het vervoermiddel tot uiting komt (tabel 2).

Tabel 2. Het Amerikaanse reisverkeer naar Europa, 1950-1971
(naar transportmanier, -prijs en verblijfsduur)

Jaar	transportmanier		transportprijs a)		verblijfsduur	
	lucht x 1.000 reizigers	zee	lucht in dollars	zee	lucht in dagen	zee
1950	92	210	647	593	50	71
1954	200	220	640 b)	620 b)	43	68
1958	419	218	650	664	41	68
1962	710	221	595	635	38	67
1966	1.395	175	460	715	33	70
1970	2.818	80 b)	370	700	27	58 b)
1971	3.137	65 b)	350 c)	700 c)	26	58 c)

Bron: diverse publikaties Department of Commerce, Washington.

a) Gewogen gemiddelde.

b) Eigen berekening.

c) Eigen raming op grond van trend.

Moeilijk voor Nederland

Deze structurele wijzigingen in het Amerikaanse reisverkeer naar Europa („no stop-over in special fares”, een continu dalende verblijfsduur van gemiddeld 64 dagen in 1950, 42 in 1961 en slechts 26 in 1971) komt het bezoek van ingezetenen uit de Verenigde Staten aan ons land niet ten goede. Daarbij komt wat de bestedingen betreft dat ons land een relatief erg groot aandeel krijgt van de weinig koopkrachtige Amerikaanse jongeren (Vondelparkslapers!) waardoor de gemiddelde besteding per Amerikaan in constante prijzen daalt (in 1971 met 4%). Natuurlijk wordt dit ook beïnvloed door de grotere prijsstijgingen in ons land in vergelijking met de meeste Europese landen. Even-

Verdient gij evenveel als gij verdient?

Er zijn de laatste tijd nogal wat stemmen opgegaan die aandringen op publikatie van hoge inkomens. Nu is uiteraard op openbaarheid in het algemeen weinig tegen. Een ieder kan zich pas dan een goed beeld van de maatschappij vormen wanneer het inzicht daarin o.m. via statistische gegevens kan worden verkregen. Het is dan ook niet zozeer de vraag óf deze gegevens moeten worden gepubliceerd, maar vooral in welke vorm dit dient te geschieden. Indien en voor zover de beloning het gevolg is van deelneming aan het arbeidsproces zal dus niet alleen de hoogte van de beloning gepubliceerd moeten worden, doch ook de omstandigheden waaronder het arbeidsinkomen tot stand is gekomen. Daarvoor is inzicht nodig in een aantal belangrijke elementen zoals:

1. de tijdsduur in jaren dat het beroep gedurende het gehele leven van de man of vrouw kan worden uitgeoefend, welke enerzijds wordt beperkt door de studieduur en anderzijds door de eisen die het beroep stelt;

2. het aantal werkuren per week;

3. de verantwoordelijkheid resp. zwaarte van het beroep en daarmee verband houdend de gemiddelde levensduur van de beroepsbeoefenaar;

4. de inkomensoverheveling gelegen in bijv. de sociale verzekeringen en het onderwijs;

5. de verdeling van het inkomen over de jaren (aangezien dit de gemiddelde hoogte van de inkomstenbelasting merkbaar kan beïnvloeden);

6. de aard van de pensioenvoorziening;

7. de betekenis van het beroep voor de maatschappij in het algemeen.

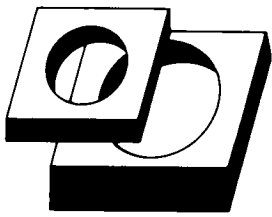
Al deze factoren zijn in feite correcties die op de inkomens dienen te worden aangebracht alvorens zij vergelijkbaar worden. En vergelijkbaarheid is een essentiële voorwaarde voor publikatie. Nu is voor een ieder die zich enigermate met deze problematiek heeft bezig gehouden de gecompliceerdheid daarvan volkomen duidelijk en van deze zijde kan dan ook geen voorbarig oordeel worden verwacht. Het gevaar schuilt in het oordeel van degene die de onvergelijkbaarheid over het hoofd ziet. Om hieraan te ontkomen ware het aan te bevelen bij de publikatie van de hoge inkomens te vermelden in hoeverre zij vergelijkbaar zijn met lagere inkomens. Dit kan de publikatie vertragen, doch het inzicht verdiepen en het oordeel verscherpen. En dit zijn zaken die we in Nederland wel kunnen gebruiken.

L. H. Klaassen

eens heeft ook de herziening van de dollarkoers in 1971 geen positieve invloed gehad.

Al met al blijft onze kreet van vorig jaar: „Meer Amerikaanse toeristen gevraagd” nog steeds en zelfs extra van kracht.

M. C. Tideman

Rede en metafysica in de uitgavendiscussie

DRS. R. M. DE HAAN

Aan economen die zich bezig houden met de uitgaven en inkomsten van de staat en van andere publiekrechtelijke organen worden, of zij dat prettig vinden of niet, rollen toebedeeld in de politieke strijd welke over omvang en samenstelling van de openbare budgetten sinds mensenheugenis voortwoedt. Dit geldt vooral hen die zich niet tot het fundamenteel of historisch onderzoek bepalen, maar ook actuele problemen aanpakken. Ook als zij er naar streven feiten te presenteren en relaties daartussen aan de oppervlakte te brengen, zullen de strijdende partijen onmiddellijk nagaan wie er wapens uit kan smeden. En wanneer de onderzoeker zelf aan zijn resultaten een bepaalde strekking heeft gegeven, door, al is het maar in vragende vorm, enige suggesties naar voren te brengen, kan hij de hoop dat aan het positieve deel van zijn analyse nog aandacht wordt besteed helemaal wel laten schieten.

Het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, dat nu ruim drie jaar aan het werk is, heeft hiermee inmiddels wel wat ervaring opgedaan. In deze rubriek zullen een paar voorbeelden worden gegeven.

In het juninummer van *Openbare Uitgaven* (1972) werd door Drs. Hilferink verslag uitgebracht van een onderzoek naar de oorzaken van de groeiende exploitatietekorten bij het gesubsidieerd beroepstoneel. Baumol en Bowen hadden de achterblijvende arbeidsproductiviteit en de hoge prijselasticiteit van de vraag in deze sector als belangrijkste oorzaken aangewezen, maar Hilferink liet zien dat de toenemende tekorten in Nederland voor 41% door de groei van het aantal aan de gezelschappen verbonden medewerkers werden veroorzaakt (terwijl intussen het aantal gegeven voorstellingen daalde). Niet alleen de acteurs, maar ook de leden van het technisch en administratief personeel namen toe in tal en last. De bruto-opbrengst van de voorstellingen steeg nog enigszins, doordat de prijzen werden verhoogd en zelfs bijna gelijke tred hielden met de loonstijgingen. Het aantal bezoekers liep niet in

dezelfde mate terug. (Volgens Max Arian in *De Groene* van 1 augustus jl. trouwens vooral door het vastlopen van de bekende formules en nauwelijks door de hogere toegangsprijzen).

De meeste reacties op dit artikel kwamen van gegriefde toneelliefhebbers die het de onderzoeker kwalijk namen dat hij zoveel harde cijfers over het toneelgebeuren had gepresenteerd en die ertegen waarschuwden om ook maar enige beleidsconclusie te verbinden aan de op zichzelf onweerlegbare feiten en die erover klaagden dat de schrijver de vragen op een rijtje had gezet die bij een normaal mens opkomen als hij van de resultaten kennis neemt. Hans van den Bergh schreef in *Het Parool* een commentaar onder de titel „Toneel is niet in cijfers te vangen”. Piet Ruivenkamp (*Haagsche Courant*) miste „het brede

**Deze rubriek wordt verzorgd door
het Instituut voor Onderzoek van
Overheidsuitgaven**

kader der achtergronden” en Leo Hanekroot schreef in het *Eindhovens Dagblad*: „Als de economen zich een en andermaal en nog eens een keer druk gaan maken over de besteding van het schijntje geld (in verhouding tot een begroting van 40 miljard) dat de overheid spendeert aan het toneel, dan staat het toneel zwak”, daaraan toevoegend: „Het instrumentarium der economische wetenschap is te bot om er de theaterkunsten mee aan het lijf te komen”. Wie zich daarmee wil bezighouden „moet het bedrijf van die kunsten hun beleid en vooral hun wezen en sociale zowel als culturele werking even goed kennen als het eigenlijke vak van zijn competentie”, anders „loopt hij aan essentiële aspecten van zijn onderwerp voorbij”.

Bagatellisering van de offers die de gemeenschap zich voor de sector getroost, het incompetent verklaren van ieder die niet tot de clan behoort, het in algemene termen verwijzen naar diepere achtergronden en het vermijden van

elke concrete — om maar niet te spreken van gekwantificeerde — aanduiding van doelstellingen en instrumenten zijn het stereotype antwoord van de zich bedreigd voelende belangengroep.

Fraai blijkt dit ook uit de houding die is aangenomen tegenover het rapport van Drs. Springer over de subsidiëring van kerkgenootschappen, eind augustus door het Instituut gepubliceerd. A. A. van Rhijn schrijft daarover in *Woord en Dienst*: „Kerken zijn instellingen sui generis. Dit wordt door Springer niet onderkend”. „Kerken worden kennelijk met gewone verenigingen gelijkgesteld. Ook dat is er naast” en eindigt met: „Ik vrees dat onbekendheid met het interne leven van de kerken Springer parten heeft gespeeld”. Wat dit laatste betreft, de rapporteur had zich geen andere taak gesteld dan de argumentatie voor permanente overheids-subsidie die de kerken zelf hebben aangedragen op zijn consistentie te toetsen. Als het interne kerkleven nog nadere argumenten zou kunnen opleveren — wat weinig waarschijnlijk is — kan rustig worden afgewacht tot de kerken ze zelf naar voren brengen. De onkerkelijke belastingbetalers en volksvertegenwoordigers (aan wie een eventueel subsidievoorstel toch ook zal worden voorgelegd) hebben aanspraak op een nuchtere en ook voor hen begrijpelijke uiteenzetting over de vraag waarom zij moeten bijdragen aan de financiering van activiteiten die hen op het eerste gezicht misschien als overbodig voorkomen.

Springer had, reagerend op de door de kerken als argument aangevoerde onmacht om hun activiteiten zelf te bekostigen, een paar schreden op het glibberige pad van de advisering gezet. Waarom, vroeg hij zich af, de tering niet naar de nering gezet? Als kerken in de binnenstad bijna leeg zijn, waarom moeten dan in de buitenwijken kerkgebouwen verrijzen? Kan het aantal professionele zielzorgers niet meer beperkt blijven als de leken actiever optraden?

Over enkele voorzichtige en in het betoog weinig essentiële opmerkingen

in deze richting hebben zich de fiolen van toorn uitgestort. Het dagblad *Trouw* was er dermate verontwaardigd over dat het een bijtend-sarcastisch hoofdartikel aan die suggesties wijdde. Ook afwijzend was het GPV gezinde *Nederlands Dagblad*, dat ervan zei: „Natuurlijk een volstrekt onzinnige redenering: naarmate het geloofsleven inzinkt, zal de kerk haar zielszorg eerder moeten intensiveren”. Algemeen werd het betreurd dat het *theologische* aspect in de analyse ontbrak. Daarbij over het hoofd ziende dat die kant van de zaak geen rol kan spelen in een discussie over de financiering van kerkelijke activiteiten met andersdenkenden. *Intern* kan de toetsing aan een theologische norm natuurlijk wél van groot belang zijn.

De kritiek van Paul Beugels in *Politiek perspectief* (juli/augustus 1972) over het aan de overheidsuitgaven voor Kunst gewijde hoofdstuk X in het rapport *Verlaging van de verhoging*, vertoont het nu al bekende beeld. Opgemerkt wordt: de sector kunst vraagt maar een bescheiden hoeveelheid gemeenschapsgeld; de onderzoeker is een barbaar die zich niet ontziet om culturele onderwerpen met zoiets bots als de economische analyse te lijf te gaan; het essentiële in de relatie kunst en gemeenschap is door hem niet begrepen en kan ook alleen worden aangevoeld, zeker niet in economische begrippen worden gevat. Kortom, economen moeten zorgen dat het geld op tafel komt en niet zeuren over de vraag waar dat voor nodig is.

Deze voorbeelden zijn gemakkelijk te vermeerderen. Of nu werd geschreven over de ruilverkavelingsrente, over de leesgelden van de openbare bibliotheken, het voor en tegen van sluiting van de Oosterschelde, de onrustbarende groei van de sociale werkvoorziening, de huursubsidies of over crèches, steeds weer heette het dat aan de *bijzondere* betekenis van de voorziening in kwestie was voorbijgegaan, althans geen recht gedaan. In menig geval werd dat dan ook nog toegeschreven aan een combinatie van onmacht en kwade trouw. De pogingen om aan de argumenten van de belangengroepen recht te doen door die over te brengen in termen van externe effecten, merit-goederen of inkomenspolitiek werden nauwelijks opgemerkt of geïnterpreteerd als valsemunterij. Misschien begrijpelijk omdat veel motiveringen, eenmaal van ballast en metafysica ontdaan, er tamelijk armoedig uitzagen.

Het is alleen maar logisch te noemen dat mensen met gelijkgerichte belangen zich aaneensluiten om hun visie beter te kunnen uitdragen en kracht bij te zetten. Minder mooi, maar niet onhandig is het, dat dit deelbelang onder de term algemeen belang wordt gepresenteerd. De woede bij onthulling van

de ware toestand hoeft niet zo serieus te worden genomen. Wie er met de rede niet komt, zal het met emoties gaan proberen. De onderzoeker van openbare uitgaven mag zich er niet over verwonderen dat bij weinig beslissingen

alleen rationele overwegingen meespelen. Natuurlijk wordt het hem niet in dank afgenomen als hij dat in een bepaald geval weer eens aan het licht heeft gebracht.

R. M. de Haan

Macmillan Studies in Economics. General Editors: D. C. Rowan/G. R. Fisher. Executive Editor: D. W. Pearce.

Ook Macmillan heeft nu zijn serie boekjes op „inleiding”-niveau. Voor zover de onderwerpen het gebied van de „Internationale Economische Betrekkingen” betreffen, zijn er reeds drie boekjes verschenen (de twee welke hier besproken worden, en *International Monetary Reform* van Graham Walshe), en zal nog uitkomen: *Monetary Theory of International Trade* van G. McKenzie.

Het systeem van een reeks aparte deeltjes heeft ongetwijfeld voordelen boven één tekstboek: de auteurs kunnen specialisten op hun terrein zijn; (gewijzigde) herdrukken zijn snel te realiseren; de docent kan zijn onderwerpen flexibel selecteren; de student geeft geen geld uit voor boeken waarvan slechts een deel voor hem van nut is. Voorwaarde voor het welslagen van een dergelijke opzet is natuurlijk wel dat de continuïteit in (een samenhangend deel van) de serie aanwezig is (en blijft, in geval van herdrukken)¹⁾; het coördinerende en synchroniserende werk van de redactie is niet mis, zeker niet wanneer, zoals in casu, de serie is opgebouwd uit betrekkelijk veel deeltjes (maar liefst 32, waarvan thans 12 verschenen) en bijna elk boekje door een andere auteur is geschreven.

Een belangrijke consequentie van de gevolgde aanpak is dat de gebruikswaarde van een boekje nu mede wordt bepaald door de kwaliteit van aansluitende boekjes²⁾; naarmate het aantal deeltjes groter is, manifesteert dit complementaire karakter zich natuurlijk indringender.

Wat mijn oordeel over de onderhavige boekjes betreft, zal ik de lezer niet lang in het onzekere laten:

Robertson heeft een werkje afgeleverd waarop wel wat af te dingen is, maar dat per saldo toch niet onaardig is. Beziet men de boekjes echter in hun onderlinge samenhang, dan maakt Shones boekje dat van Robertson onbruikbaar. Shone heeft namelijk een miezerig boekje geschreven, dat bij mij op de ranglijst (van goed naar slecht) misschien alleen nog boven Hellers *International Trade*³⁾ komt. Bovendien worden de gedeelten „welfare” en „tarieven” eveneens door Robertson behandeld, waar deze onderwerpen ook thuishoren. Dit laatste houdt dan een verwijt in aan het adres van de verantwoordelijke redacteur. Enige overlapping is natuurlijk niet te vermijden bij twee onderwerpen die zó dicht tegen elkaar aan liggen; hier echter constateren we een samenvallen van behandelde zaken dat niet acceptabel is⁴⁾ wanneer de op- en aanbouwbeoeleningen van de serie in aanmerking worden genomen.

Na dit algemene commentaar zullen we beide boekjes nog even afzonderlijk onder de loep nemen. De

¹⁾ Uit het (voor alle deeltjes gelijklopende) voorwoord van de „Editors”: „... the studies aim to form an integrated series...”.

²⁾ „... the studies... seen as a whole... supply a balanced overview of the subject of economics” (voorwoord „Editors”).

³⁾ Zie mijn bespreking van dit boekje in *ESB* van 23 juni 1971, no. 2803, blz. 593. Hell, Heller, Hellest.

⁴⁾ De hoofdstukken 5 („Welfare and Trade”) en 6 („Policy and Trade”) van Shone tellen samen 24 bladzijden; dit op een totaal aantal tekstpagina's van 79!

aandacht wordt voorts gevestigd op de slotopmerkingen.

David Robertson: International Trade Policy, 1972, 79 blz., f. 7,30.

Na een inleidend hoofdstukje, waarin ook even de belangrijkste internationale instituties worden genoemd, valt Robertson meteen met de deur in huis: hoofdstuk 2 is getiteld „Theory of Tariffs”. Achtereenvolgens wordt zeer kort behandeld:

- *The Case for Free Trade.* Analyse met behulp van transformatiecurve en consumptie-indifferentiecurven; enige minder fraaie uitspraken.

- *Theory of Second Best.*

- *Effects of Tariffs.* Partiële analyse; met het begrip „consumentensurplus” wordt wel gewerkt, niet echter met het symmetrisch-analoge begrip „producentensurplus”, hoewel dit laatste toch nog minder aanvechtbaar is dan het „consumentensurplus” waarbij de marginale-nutcurve onder „the monetary rod” gebracht moet worden, om herleid te kunnen worden tot een prijs-vraagcurve.

- *Terms of Trade Effects.* Niet gesteld wordt dat wanneer de ruilvoeten gunste van het tariefheffende land verandert, het totale welvaart-effect niet meer noodzakelijk negatief behoort te zijn ⁵⁾. De lastige Lerneranalyse van het heffen van een importtarief in termen van een heffing in het import- resp. exportgoed wordt (mijns inziens onnodig) wel aangeroerd, maar onvoldoende uitgewerkt.

- *The Optimum Tariff.* Robertson heeft verzuimd de „marginal rate of transformation through international trade”, een essentiële variabele in de analyse, in te tekenen als raaklijn aan de offercurve, zodat het onduidelijk blijft wat dit, verder ook niet omschreven, begrip inhoudt. Voorts: Robertson beschrijft wel verbaal het retaliatieproces waarbij elk land bij zijn reactie op de tariefheffing door het andere land deze maatregel als datum beschouwt, maar vergeet dit verhaaltje even grafisch af te werken met de reactiecurven, zodat de lezer het moet doen met een „and so on” (blz. 26), in plaats van met de evenwichtsuitkomst van dit duopolie (onder de gegeven gedragsveronderstellingen wordt deze bepaald door het snijpunt van de twee reactiecurven).

- *Arguments for Protection.* Verwijzing naar andere tekstboeken.

- *Domestic Distorsions.* Aftreksel van Bhagwati/Johnson.

- *Tariffs and Income Distribution.* Besproken wordt de door een tarief veroorzaakte inkomenshervdeling tussen categorieën van *produktiefactoren* (relatief intensief werkzaam in de met de import concurrerende resp. exportbedrijfstak). In eerste aanleg wordt echter op blz. 29 verwezen naar een partieel p-Q-diagram, waarmee natuurlijk slechts een hervdeling tussen categorieën van *huishoudingen* (consumenten, producenten, overheidssector) geïllustreerd kan worden. Verder wordt bij de korte bespreking van het Stolper-Samuelson-theorema bij de „highly restrictive” (blz. 30) veronderstellingen één van de belangrijkste vergeten: die van de onveranderde ruilvoet. Hierdoor zal de lezer, die net over een optimumtarief heeft gelezen, enigszins vreemd opkijken van de uitspraak „Notice, however, that a country levying a tariff is impoverished compared with its position under free trade...” (blz. 30). De zin welke hierop volgt, maakt de zaak ook al niet duidelijker: „Moreover, the terms of trade are likely to be altered by the tariff so that the domestic price of the protected commodity need not rise.....” (Robertson doelt hier kennelijk op de analyse van Metzler ⁶⁾). Waarom „likely”? Een internationale monopsonistische marktpositie is toch niet zó waarschijnlijk? En waarom „altered” als het „improved” moet zijn? Een *verslechterde* ruilvoet versterkt namelijk de Stolper-Samuelson-uitkomst dat een importhoefing de relatief schaarse produktiefactor bevoordeelt.

Hoofdstuk 3 behandelt niet-tarifaire handelsbelemmeringen (afgekort: NTB's). Robertson zegt op blz. 34 bij zijn indeling „the headings chosen by GATT” te volgen, maar noemt de door GATT bestempelde categorie „Customs and administrative entry procedures”: „Para-tariffs” (blz. 36), wat hij omschrijft als „measures which in their effects are very similar to tariffs”. Een ongelukkige benadering die verwarrend werkt, omdat dit nu juist, in het algemeen gesproken, de eigenschap is die alle NTB's aankleeft ⁷⁾.

Robertson maakt het er niet beter op door op blz. 39 te schrijven: „... American Selling Price evaluation ... which as a clear para-tariff is readily quantifiable...”. Is deze, overigens door mij zeer betwijfelde, kwalificatie soms kenmerkend voor „para-tarieven”?

De auteur is naar mijn gevoel

enigszins naïef als hij op blz. 39 gelooft dat het gevaar van de uitvoerige inventarisatie die GATT van NTB's heeft gemaakt, is dat slapende honden wakker gemaakt: landen kunnen aldus door GATT wel eens op ideeën gebracht worden bij het bedenken van geschikte NTB's. Wat al of niet verkapte protectiemethoden betreft zullen mijns inziens integendeel de landen GATT altijd wel enige stapjes vóór blijven...

„Measuring the Effects of Trade Policy” is de titel van hoofdstuk 4, wat blijkt neer te komen op een uiteenzetting van het effectieve tarief. Hierbij valt op te merken dat Robertson er niet in slaagt de essentie van dit (althans voor tekstboeken) nieuwe concept weer te geven. Het wezenlijke van het effectieve tarief is dat dit een maatstaf is voor de protectie van de toegevoegde waarde, wat relevant is voor de producent en de herallocatie van produktiefactoren; terwijl het „oude” begrip „nominaal” tarief van belang is voor de consument. Voor zover met een tarief een bedrijf(stak) beschermd wil worden, is het effectieve tarief dus het criterium dat de mate van protectie het meest adequaat weergeeft. Robertson legt naar mijn smaak teveel nadruk op de tariefstructuur (tarief op eindprodukt en op geïmporteerde grondstof); dit is echter slechts een (belangrijke) toepassing van het begrip effectief tarief.

Bij een rekenvoorbeeld op blz. 44 is aan te tekenen dat het didactisch onjuist is om te werken met een „verbruik” van 50 bij een eindprodukt ter waarde van 100. Zowel verbruik als toegevoegde waarde zijn nu 50, en het hoeft dan bij volgende bewerkingen niet meer eenduidig te zijn waarop een „50” betrekking

⁵⁾ Robertson spreekt van „The analysis is only slightly modified...” (blz. 22).

⁶⁾ Metzler trachtte een synthese te vinden tussen de Klassieke benadering (het effect van het tarief op de ruilvoet; geabstraheerd van de binnenlandse inkomensverdeling) en die van Stolper-Samuelson (geabstraheerd van ruilvoetverbetering; het effect van een tarief op de binnenlandse inkomensverdeling).

⁷⁾ Robertson zelf zegt, bijv., op blz. 36: „... quotas are treated in terms of their tariff equivalent” (quota's vallen onder het hoofd „Specific limitations...”, bij GATT en Robertson) en op blz. 38: „... the costs of the deposits, which will have an effect similar to a tariff” (importdeposito's vallen onder het hoofd „Restraints...through the price mechanism”, bij GATT en Robertson).

heeft. Ik signaleer dit hier even, omdat deze kleine zonde ook door anderen⁸⁾ veel begaan wordt (overigens het kenmerk van zonden, ook van kleine).

Hoofdstuk 5 gaat over economische integratie. Bij de analyse van de welvaartseffecten (blz. 53) is het onduidelijk of het gaat om één land, de twee integrerende landen, of „de wereld”.

Met „Indirect Effects of Customs Unions” bedoelt Robertson niet bijvoorbeeld het effect van een grotere mate van groei van de douane-unie op de export van derde landen naar de douane-unie (wat in mijn ogen een werkelijk „indirect” effect zou zijn), maar wat algemeen genoemd wordt „dynamische” effecten. Voor dergelijke individuele afwijkingen van de gangbare terminologie kan ik echt geen waardering hebben.

Het laatste hoofdstuk gaat over de handelspolitiek met betrekking tot de ontwikkelingslanden; het allerlaatste hoofdstukje bevat enige „Concluding Remarks”.

Een trefwoordenregister ontbreekt, zoals bij alle deeltjes uit deze serie.

Ik zag maar weinig zetfoutjes; de „storendste” is die op blz. 15, waar ergens het woordje „less” vergeten is voor „developed countries”; de „grappigste” die op blz. 39 waar we lezen „... a study by Grubel and Common Johnson ... of levels of effective tariff protection in the Market countries.”).

R. Shone: The Pure Theory of International Trade, 1972, 95 blz., f. 7,30.

Een hutspotje, maar dan wel aangebrend, van de overbekende ingrediënten van de „zuivere” theorie van de internationale handel.

Voorbeelden van:

• *Elementaire fouten in de tekst.*

Blz. 16: het verschil tussen absoluut voordeel en comparatief voordeel wordt afgelezen aan het al of niet snijden van de transformatiecurven, zonder enig woord over de in totaal aanwezigheids hoeveelheid arbeid per land.

Blz. 20: bij concave transformatiecurven wordt met één produktiefactor arbeid, en vaste technische coëfficiënten, gewerkt.

Blz. 30: de veronderstelling „... neither country specialises either before or after trade” is zeker geen Heckscher-Ohlin-hypothese.

• *Elementaire fouten in illustraties.*

Blz. 20: internationale-handeldriehoeken niet congruent; evenwicht-ruilvoet „voorbij” de autarkieprij-verhouding van één der landen.

Blz. 34: foutieve factorprijverhouding; foutief Harrod-Johnson-diagram.

• *Rare uitspraken; onbeholpen beweringen; schone beloften.*

Blz. 23: „... the offer curve, although referred to as a reciprocal demand curve, embodies both demand and supply responses...”. „Although”? Juist omdat de vraag naar een goed zich aandient als aanbod van een ander goed, is de vraag „reciprook”.

Blz. 31: „This curve is called an isoquant and $s^1 = 1$ is the unit isoquant ... the production functions are linearly homogeneous means that every other isoquant is just like $s^1 = 1$ but is further from the origin O^1 and denotes a greater output”.

Blz. 32: „... the economy must always be at a point such as P where the isoquants are tangential, for only then will all the factors be fully employed”. Nee, aldaar is „full employment” plus Pareto-optimum; full employment alléén is (ook) overal waar twee isoquanten snijden.

Blz. 36: „It is generally agreed that the physical definition (van de factorintensiteit van een land; AK) is the more acceptable of the two”??

Blz. 39: „There is a tendency for economists when thinking of production to have in mind a Cobb-Douglas production function...”??

Blz. 43: „... the multilateral, many-commodity and many-factor world of which we are hoping to come to an understanding”. Komt natuurlijk niets van terecht.

• *Wat klungelige aanpak.*

Blz. 40/42: bij het factorprijsegalisatiethorema stelt Shone niet dat een voldoende voorwaarde is dat de factorintensiteitomkering *niet relevant* is. Of dit niet optreden van een „reversal” nu komt door de aard der produktiefuncties (substitutie-elasticiteiten) dan wel doordat de „reversal” buiten het relevante gebied van de totale factor-„endowment”-verhouding ligt, is niet van belang. Hierdoor wordt Shones tekst nogal warrig.

Jammer van alle moeite, zou ik zeggen, te meer omdat het boekje mét een vlekkeloze tekst, maar van dezelfde opzet, toch al grotendeels overbodig zou zijn geweest.

• Overbodig omdat er dingen in staan die er niet in thuishoren, daar

ze te weinig passen bij

(a) het niveau (bijv.: multi-pele evenwichten van offercurven; stukken uit het hoofdstuk „Growth and Trade”; het hoofdstukje „A Warning: Three Commodities and Three Factors”);

(b) het onderwerp (hoofdstukken 5 en 6 horen bij Robertsons boekje).

• Overbodig vooral wanneer we Shones considerans in aanmerking nemen: „This book is not an exposition of trade theory; it is an account of the literature on international trade theory... With the ready reprint of many trade articles... the student requires a sifting process and a means of seeing the literature in perspective. It is this purpose to which this book is directed...” (voorwoord, blz. 9). Het enige wat aan deze bedoelingen doet herinneren, is het feit dat van de 44 literatuurverwijzingen er 25 artikelen zijn die men in de AEA-Readings (Ellis & Metzler; Caves & Johnson) en Penguin-bundel (Bhagwati) kan terugvinden.

Slotopmerkingen

1. Gezien de kwaliteit en kwantiteit van de reeds bestaande vergelijkbare literatuur hebben beide boekjes in feite geen be- en ontstaansrecht. Het (desalniettemin) verschijnen ervan kan slechts het resultaat zijn van een vanwege de producentenzijde kunstmatig gecreëerde behoefte. Voor zover het de studenten van Robertson en Shone betreft, zal de Wet van Say wel opgaan; voor het overige vrees ik een verspilling ten gevolge van overproductie.

2. Het schrijven van een boek (over Internationale Economische Betrekkingen op inleidend niveau) lijkt langzamerhand een soort rage te worden. Het uitkomen van boeken die niet meer doen dan op de gebruikelijke wijze de gebruikelijke dingetjes reproduceren, heeft veel weg van het gezelschapsspelletje waarbij men een of andere zin fluis-terend aan elkaar doorgeeft; wanneer het laatste resultaat tenslotte vergeleken wordt met de originele bewering, kan het gezelschap in lachen uitbarsten. Vrolijk blijven dus.

⁸⁾ Bijvoorbeeld ook door M. E. Kreinin op blz. 253 van zijn overigens meer dan voortreffelijke tekstboek *International Economics* (Harcourt Brace Jovanovich, 1971).

3. Het is de vraag of de auteurs eigenlijk wel voor een aanvaardbaar resultaat konden zorgen. In zeer kort bestek een veelomvattend onderwerp op heldere wijze beschrijven, en dat op elementair niveau (waar bijna niets bekend verondersteld mag worden), lijkt mij welhaast „onbegonnen werk”. De meeste auteurs willen dan toch maar graag alles éven aan de orde stellen; het gevolg is een „aan-raken-en-wegwezen” wat voldoende mogelijkheden biedt voor een huts-pot (*stampot* is eigenlijk beter, en lekkerder bovendien) à la Shone.

A. Ketting

Prof. Dr. H. Hoefnagels: Ons maatschappelijk bestel bedreigt zijn eigen toekomst. Gebundelde maatschappijkritische opstellen, Euroboekje 1972/2, Wolters-Noordhoff NV, Groningen, 96 blz., f. 7.

Het door de werkgroep 2000 viermaal per jaar verschijnende Euroboekje bevat dit keer een aantal gebundelde beschouwingen die alle,

telkens onder een andere gezichtshoek, het grote probleem van onze maatschappelijke toekomst belichten. De leidende gedachte is, dat onze maatschappij aan de problemen, voortkomend uit haar eigen ongerijmdheden, te gronde dreigt te gaan en in elk geval niet in staat is een menselijk leefbare toekomst te verzekeren. Het heeft schrijver veel moeite gekost, tot de erkenning te komen, dat er iets fundamenteel mis is met ons maatschappelijk bestel. Zijn artikel „Nederland een sociaal paradijs”, dat door zijn kritische geluid tien jaar geleden zoveel stof deed opwaaien, ging nog uit van de veronderstelling, dat de grondslagen van onze maatschappij geen verandering behoeften. Het was nog niet maatschappijkritisch in eigenlijke zin; de kritiek bleef binnen het kader van de bestaande maatschappelijke orde. Van de verspreiding van de gedachten, waartoe hij sindsdien gekomen is, hoopt hij, dat zij anderen kan helpen eveneens de stap te doen, die voert van kritiek op feilen

van ons maatschappelijk systeem tot kritische bezinning op onze maatschappij zelf, die thans dringend noodzaak is geworden.

Drs. S. Aukema: De financiële positie van landbouwbedrijven. Boekjaar 1970/71, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 98 blz., f. 6,50.

Sinds 1964 wordt door het LEI de ontwikkeling van de financiële positie van landbouwbedrijven op de voet gevolgd. In dit rapport is de situatie in het boekjaar 1970/1971 in beschouwing genomen.

In het rapport wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling in het boekjaar 1970/1971 van de inkomens- en vermogenspositie van vergelijkbare groepen van landbouwbedrijven in 11 gebieden van Nederland. Het onderzoek is gebaseerd op gegevens van 669 bedrijven die in het boekjaar 1970/1971 bij het LEI in administratie waren. Deze bedrijven zijn bijna allemaal volgens steekproef gekozen.

KATHOLIEKE HOGESCHOOL

Voor de algemene leer en geschiedenis van de economie aan de sociale en juridische faculteit wordt gevraagd een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

Hij zal o.a. worden belast met het geven van werkcolleges economie aan studenten in de kandidaatsfase voor sociologie en rechten.

In aanmerking voor deze functie komen doctorandi economie, c.q. zij, die binnenkort in de economische studierichting denken af te studeren.

Er wordt gelegenheid geboden voor eigen onderzoek en studie, bijvoorbeeld voor het voorbereiden van wetenschappelijke publikaties, waaronder een dissertatie.

Schriftelijke sollicitaties kunnen binnen veertien dagen na verschijnen van dit blad gericht worden aan het hoofd van de afdeling personeelszaken van de Katholieke Hogeschool, Hogeschoollaan 225, Tilburg.

Nadere inlichtingen omtrent de functie kunnen worden verkregen bij prof. dr. A. A. J. Smulders, telefoon 013-662295 of 013-662245.

M. H. Douna, ing.: De invloed op de bedrijfsresultaten van verschillen in jongveebezetting per melkkoe. Programmering voor een weidebedrijf, Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage, 1972, 57 blz., f. 4,50.

Deze publikatie gaat in op het feit dat er diverse melkveehouders zijn die het jongvee, nodig voor de vervanging van de melkveestapel, niet meer zelf opfokken. De opfok kan dan gebeuren op een speciaal daarvoor ingericht centraal opfokbedrijf, maar kan ook worden overgelaten aan andere melkveebedrijven. In dit laatste geval kunnen de bedrijven zonder eigen opfok hun melkveestapel ook op peil houden door veeaankopen op de markt. Dit betekent dat er melkveehouders moeten zijn, die meer jongvee opfokken dan voor de vervanging van hun eigen melkveestapel noodzakelijk is.

Om de invloed van verschillen in aantal stuks jongvee per melkkoe op de bedrijfsresultaten na te gaan, zijn met behulp van lineaire programmering bedrijfsmodellen berekend. Daarbij is zoveel mogelijk uitgegaan van in de literatuur voorkomende normen, die in het algemeen bij goede produktieomstandigheden en een doelmatige bedrijfsvoering door veel melkveehouders te realiseren zijn. De conclusies zijn dan ook niet zonder meer op ieder individueel bedrijf van toepassing, maar geven wel algemene tendenties aan.

Standard rules for the operations of institutions for collective investment in securities. OECD, Parijs, 1972, 77 blz., \$ 2.25.

Verslag van de studie van het Committee on Financial Markets van de OECD over maatregelen ter ver-

betering van de werking van de nationale en internationale financiële markten.

RECTIFICATIE EN AANVULLING

1. In mijn stukje over beleidsanalyse in *ESB* van 22 november jl. is buiten mijn schuld een storende drukfout geslopen in voetnoot 5 (blz. 1117). Daar staat gedrukt: aan *socialistische* zijde kan worden genoemd G. J. Kruijer, *Organiseren en evalueren*, Meppel, 1969. Ik heb geschreven: aan *sociologische* zijde

2. Een ommissie waar ik verantwoordelijk voor ben is, dat ik in mijn stukje een belangrijk initiatief op het terrein van de beleidsanalyse heb vergeten te vermelden, nl. de in 1968 opgerichte Stichting Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.

Bram Peper

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Bij de Vakgroep MONETAIRE ECONOMIE aan de economische faculteit der Nederlandse Economische Hogeschool bestaat een plaatsingsmogelijkheid voor een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

De Vakgroep omvat voorsnog een gewoon hoogleraar, een tweetal wetenschappelijke medewerkers en een tweetal student-assistenten.

De Vakgroep verzorgt de doctorale werk- en hoorcolleges in de monetaire economie. Voorts vindt de vakgroep een belangrijke taak in het onderzoek van de Nederlandse monetaire sector. Het lopend onderzoek betreft een drietal projecten: de beheersbaarheid van de geldhoeveelheid in Nederland, de ontwikkeling van een monetair submodel voor de Nederlandse economie, en de determinanten van het private en bancaire kapitaalverkeer met het buitenland. Momenteel wordt gestart met een onderzoek naar de mate waarin monetaire en fiscale impulsen oorzaken van de inflatie in Nederland zijn.

De functie omvat in de eerste plaats het deelnemen aan het onderzoek van een der bovengenoemde monetaire projecten. In de tweede plaats betreft een deel van de functie het assisteren bij het geven van werkcolleges aan doctoraal-studenten, en het begeleiden van werkstukken en scripties.

De aan te stellen medewerker moet een afgestudeerd econometrist (econometrist) zijn, met belangstelling voor monetaire macro-economische problemen, en met een goede kennis van de moderne kwantitatieve macro-economische methoden. Enige ervaring in de financieel-economische sector strekt tot aanbeveling, maar ook zij die juist zijn afgestudeerd met goede resultaten kunnen solliciteren. Leeftijd tot 30 jaar.

Aanstelling vindt plaats in het rangenstelsel wetenschappelijke medewerkers. Premie A.O.W. voor rekening van de hogeschool. Directe opnemng in welvaartsvast pensioenfonds.

Indien u geïnteresseerd bent in deze functie, richt dan uw schriftelijke sollicitatie binnen veertien dagen aan Prof.dr. P. Korteweg, Nederlandse Economische Hogeschool, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

Inlichtingen worden gaarne door hem telefonisch verstrekt. Telefoon (010) 14.55.11 of (01807) 6060.

INTERACADEMIALE OPLEIDING ORGANISATIEKUNDE

Het Curatorium van de Stichting Interacademiale Opleiding Organiseatiekunde (SIOO) maakt bekend dat binnenkort vrijkomt de functie van:

RECTOR

De SIOO verzorgt een post-academiale inter-universitaire opleiding van academici met enkele jaren praktijkervaring en werkzaam in een organisatorische functie, tot organisatiekundige.

In de Stichting zijn vertegenwoordigd, naast de Minister van Onderwijs en Wetenschappen: de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit te Amsterdam, de Rijksuniversiteit te Groningen, de Katholieke Hogeschool te Tilburg, de Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam en de Technische Hogescholen te Delft, Eindhoven en Twente.

De rector wordt terzijde gestaan door een Docentenraad waarin zitting hebben docenten van vrijwel alle universiteiten en hogescholen in Nederland alsmede een aantal organisatie-adviseurs.

De vaste staf bestaat uit: de rector, de studieleider en een secretariaat.

De rector is verantwoordelijk voor de voorbereiding en realisatie van het beleid op langere termijn en voor het bereiken van de gestelde leerdoelen bij de lopende cursussen.

Het betreft hier een volledige werkring van hoog wetenschappelijk en didactisch niveau, waarbij leidinggevende capaciteiten noodzakelijk zijn.

Een ruime algemene, praktische ervaring op het gebied van Organiseatiekunde is noodzakelijk.

Aanstelling vindt plaats op hoogleraarsniveau met opname in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Zij die voor deze functie in aanmerking wensen te komen of namen willen noemen van naar hun mening geschikte kandidaten, worden uitgenodigd zich schriftelijk te richten tot de Voorzitter van het Curatorium: Dr. R. A. Jellema, p.a. 5100, Postbus 20736 te Rotterdam.

Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij de Voorzitter van de Docentenraad drs. D. J. Da Silva (tel.-kantoor 030 - 916916) en bij de huidige rector: Prof. drs. A. H. Hulshof (tel. 010 - 122416 of thuis 04970 - 2886).

ROERMOND VRAAGT

voor de gemeentesecretarie een

HOOFD VAN DE AFDELING PLANNING EN ONDERZOEK

Dit afdelingshoofd zal in de eerste plaats worden belast met het invoeren van een systeem voor integrale beleidsplanning en het opbouwen van de daarvoor nodige centrale planningfunctie.

Daarnaast zal tot zijn taak behoren de nodige onderzoeken (bijvoorbeeld op sociaal-geografisch, sociaal-economisch en demografisch gebied) te coördineren c.q. binnen de afdeling te laten uitvoeren.

Voor dit laatste taakonderdeel is reeds enige assistentie aanwezig.

Bij de uitvoering van vorengenoemde taken bestaan mogelijkheden tot contact met externe adviseurs.

De gedachten gaan uit naar een in toepassing van planningstechnieken ervaren medewerker van academisch of anderszins hoger niveau.

Ervaring in de bestuursdienst strekt tot aanbeveling.

gemeente roermond

DE GEMEENTE ROERMOND IS

een centrumgemeente temidden van een gebied van circa 130.000 inwoners; Zij maakt deel uit van het herstructureringsgebied Zuidelijk Limburg. Roermond staat bekend als koopstad en cultureel centrum en ligt in een aantrekkelijk recreatiegebied (waaronder een watersportcentrum) en kenmerkt zich door gevarieerde onderwijsvoorzieningen.

DE GEMEENTE ROERMOND BIEDT

deze toekomstige medewerker een salaris afhankelijk van opleiding en ervaring tot maximaal ca. f 3.000,— per maand (per 1 januari 1973). De bij de gemeenten gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Bij het verkrijgen van huisvesting wordt bemiddeling verleend. Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure. Wanneer u meent aan deze eisen te voldoen en de geboden arbeidsvoorwaarden u eveneens aanspreken, wordt uw sollicitatie graag binnen 14 dagen door burgemeester en wethouders ingeacht, met vermelding van de letters P. en O. in de linkerbovenhoek van de sollicitatiebrief.